

Savitribai Phule Pune University (formerly University of Pune)

Department of Lifelong Learning & Extension

Annual Report - 2017-2018

STAFF OF THE DEPARTMENT

Faculty Members

Dr. Dhananjay Lokhande
Professor-Director & Head

Dr. Satish Shirsath
Professor

Dr. Bhoumik Deshmukh
Professor

Dr. Vilas Adhav
Professor

Dr. Navnath Tupe
Assistant Professor

Dr. P. Viswanadha Gupta
Assistant Professor

Administrative Staff

Smt. Surekha Bendre
Senior Stenographer

Shri. Mangesh Shukre
Technical Assistant

Smt. Jayashree Shinde
Assistant

Smt. Neelima Salvi
Junior Assistant

Shri. R. D. Shaikh
Peon

Savitribai Phule Pune University
(Formerly University of Pune)

Message

I am happy to learn that the Department of Lifelong Learning and Extension of Savitribai Phule Pune University is bringing out Annual Report for the year 2017-18.

The Savitribai Phule Pune University had focused on the following three objectives, i.e. a) Study of People b) Study of culture of people and c) Education and Enlightenment of people along with Teaching and Research. Along with these precious objectives, another important dimension, i.e. Extension (along with Teaching and Research) had also laid down the foundation and evolution of the Department of Lifelong Learning and Extension. Thus, the Maharashtra Public Universities Act, 2016, has changed the nomenclature of this department as 'Department of Lifelong Learning and Extension'

This department is engaged in working for enlightenment, education and overall development of people in the society including urban, rural and tribal communities, persons from deprived sections, organized and unorganized workers, minority people, youth and students, persons from backward classes, senior citizen etc. The Department also works for several socially important subjects, particularly, in skill development amongst the youth. Besides field outreach activities, the department is actively engaged in academic programs and research and extension activities, along with a novel initiative of strengthening the bonds between the society and academia.

I take this opportunity to extend my best wishes to the faculty, students and co-workers of the Department and wishing them a grand success in social and educational endeavor.

Prof. Nitin Karmalkar
Vice Chancellor

From the Director's Desk

The Department of Lifelong Learning and Extension (Formerly Department of Adult, Continuing Education and Extension) which is actively involved in several socially useful and society oriented activities was evolved through the Extension Approach declared by the University Grants Commission.

The objectives behind the evolution of our university i.e. extension and society oriented approach of our university are at the foundation of department of Lifelong Learning & Extension.

It is my pleasure to present an Annual Report of our department for the year 2017-18. During this year, Department of Lifelong Learning & Extension organised 142 programmes at college & community level and 10,699 persons are benefitted by this programmes. Our department organise extension programmes in collaboration with affiliated colleges & institutes, also organises & coordinates some social oriented extension programmes through NGOs for community upliftment. Through the extension programmes, our department aims to create opportunities for all to acquire skills throughout life, and especially for youth, women and disadvantaged groups. The research projects undertaken by individual faculty are as precious as University oriented activities. Our special feature lies in research activities i.e Ph.D program in interdisciplinary approach. All these things are picturised in this report(2017-18).

I express my deep gratitude towards Honourable Vice –Chancellor Dr. Nitin Karmalkar, Pro-Vice Chancellor Dr. N. S Umarani, Registrar Dr. Arvind Shaligram, Finance & Accounts Officer CA (Dr.) Vidya Gargote, the Board of Lifelong Learning & Extension and other dignitaries in our university for their support.

I must mention gratitude towards principals, programme co-ordinators, teachers, & students of participating colleges & institute and representative of NGOs, who had participated in various programmes of our department. Besides, the faculty members of my department and members of administrative staff have rendered cooperation for carrying out activities & programmes and developing this report. I too thank the university press especially Dr. Dattatraya Kute and his team along with Dr. Satish Shirsath who took efforts for compilation & editing this report.

Dr. Dhananjay Lokhande
Professor-Director & Head

Savitribai Phule Pune University
(Formerly University of Pune)

Message

The need for Lifelong Learning or education evolved and unfolded itself with the realization of the act that it is the key to the future progress of mankind. In a country which is suffering from the large scale backwardness in the field of education and welfare, programmes of education of masses are of vital importance.

Department of Lifelong Learning and Extension is one of the prominent departments working in the field of extension and sensitisation activities. The goal of Department is to provide learning that is 'Lifelong' and available to everyone. The department provide sensitisation activity with career development, senior citizen programmes, women empowerment, national integration, unorganized worker's education, counselling, tribal development, employment, entrepreneurial enhancement, special interest classes, premarital counselling, and so on.

It gives me great pleasure to know that the Department of Lifelong Learning and Extension's annual report for the academic year 2017-2018 is ready for publication and distribution. True to its name, this report gives an insight into the range and scope of the department lifelong learning and extension activities and creative programmes of affiliated colleges, different Non-Government Organizations and faculty members too. I congratulate the faculty members of the department for the hard work and dedication they have invested in realizing this goal.

Prof. N. S. Umarani
Pro-Vice Chancellor

Editorial....

I am happy for presenting the Annual Report of our Department of Lifelong Learning and Extension (formerly Department of Adult, Continuing Education and Extension) for the year 2017-18. This report is found beneficial for documenting different programs and activities of colleges, NGOs and programs at university level. As this is an academic department having potential of socially useful subjects, we tried to evolve theories from the social truths. All these aspects are depicted in this report.

The nature of our PhD program is of interdisciplinary approach.

Our all teaching research and extension activities are multi-faceted. We in future visualise to widen the scope of it.

I hereby thank all the colleges involved in our program who have taken it to the higher level. I must thank the representatives of NGOs for active participation and sending relevant documents to us in time. The debt of Honourable Vice-chancellor, Pro-Vice Chancellor, Finance & Accounts Officer and other dignitaries, The Board of Lifelong Learning and Extension Savitribai Phule Pune University Pune, will remain on our head.

Dr. Satish Shirsath
Editor

Savitribai Phule Pune University

Department of Lifelong Learning & Extension

Annual Report 2017-18

Phone :— 020 – 25601277, 25692651, 25690650

E-mail : hodadult@unipune.ac.in

Department of Lifelong Learning& Extension

STAFF OF THE DEPARTMENT

Faculty Members :

- ❖ **Dr. Dhananjay Lokhande - Professor – Director and Head**
- ❖ **Dr. Satish Shirsath - Professor**
- ❖ **Dr. Bhoumik Deshmukh - Professor**
- ❖ **Dr. Vilas Adhav - Professor**
- ❖ **Dr. Navnath Tupe - Assistant Professor**
- ❖ **Dr. P. Viswanadha Gupta - Assistant Professor**

Administrative Staff :

- ❖ **Smt. Surekha Bendre - Senior Stenographer**
- ❖ **Smt. Jayashri Shinde - Senior Assistant**
- ❖ **Shri. Mangesh Shukre - Technical Assistant**
- ❖ **Smt. Neelima Salvi - Junior Assistant**
- ❖ **Shri. R. D. Shaikh - Peon**

**Department of Lifelong Learning& Extension
Savitribai Phule Pune University, Pune – 411007**

Phone :- 020 – 25601277, 25692651, 25690650

E-mail : hodadult@unipune.ac.in

Contents

❖	Message Form Honourable Vice Chancellor Prof. (Dr.) Nitin R. Karmalkar	
❖	Message Form Honourable Pro Vice Chancellor Dr. N. S. Umarani	
❖	From the Director's Desk	
❖	Editorial	
1.	Glimpses of the Department	1
2.	एक दृष्टीक्षेप(विभागाची माहिती)	12
3.	Programmes at a glance	24
4.	Extension Programmes & Activities	26
5.	Extension Programmes organised in collaboration of affiliated colleges during 2016-17	27
6.	Reports by the Faculty	46
7.	वर्तमानपत्रांमधून.	49

Department of Lifelong Learning and Extension

1. Glimpses of the Department.....

The Maharashtra Public University Act, 2016 came into force from 1st March, 2017. As envisaged in this Act, new nomenclature of this department is 'Department of Lifelong Learning & Extension'. Previously it was 'Department of Adult, Continuing Education and Extension'.

यः क्रियावान् स पण्डितः (learned person is one who is ceaselessly active) is the motto of the Savitribai Phule Pune University (then Poona University), which is established in 1949. Since its inception, the University has put objective of 'Social Commitment' while attaining excellence in higher education. The University Grants Commission (UGC) accepted 'Extension' as the important dimension of higher education besides Teaching and Research. In the Policy document (1977) the UGC states, "If the University system has to discharge adequately its responsibilities to the entire educational system and to the society as a whole, it must accept extension as the third important responsibility and give it the same status as research and teaching. This is a new and extremely significant area, which should be developed on the basis of high priority". These two noble principles i.e. social commitment (by the University) and extension (by the UGC) are the source for emergence and development of department. Along with several community oriented activities, Continuing Education Programme was started in the University in 1972 with the objectives of social awakening & sensitization and imparting need based courses to various groups in the society. It was the beginning of the Department. Through Continuing Education, several programmes were implemented such as,

- ❖ Skill Development Courses
- ❖ Courses for income generation
- ❖ In-service training programmes
- ❖ Hobby Courses
- ❖ Programmes for social awareness
- ❖ Programmes for enhancement in particular field
- ❖ Programmes for interaction of community with students from University & Colleges

The Continuing Education programme which was innovative in nature was successful in strengthening bonds of higher education with society. The historically important UGC policy of 1977 was followed the National Adult Education Programme (NAEP), which was introduced by the Government of India. The Department was actively involved in the implementation of NAEP. It became very successful and popular, through which the involvement of people in general and students volunteers got increased on large scale. It also sought and participation of Non-Government Organizations, Voluntary Agencies, Government Department, mass media and individuals on large scale. Spreading of 'Social Awareness', inculcation of 'Functionality' and imparting 'Literacy Skills' were the objectives of NAEP. Gradually the nature of Adult Education programme got changed according to UGC guidelines. However the Department was always at the forefront is implementing Adult Education Programme on massive scale at rural, tribal and urban communities. The scope of

the programme got widened and it became a movement of committed youth for spread of literacy along with social transformation. Several success stories of Social Enlightenment and Mass Awareness came up. Both press & electronic media highlighted some of the endeavours. Village Development Programmes were organized at colleges.

Two other programmes were added

- ❖ Planning Forum (PF)
- ❖ Population Education Club (PEC)

The objective of planning forum was to acquaint the students with the planning process from home to nation. Population Education Club Programme aimed to sensitise the students regarding growth of population and the imbalance in resource utilization. The UGC bestowed the responsibility of Population Education Resource Centre (PERC) on Department. It was expected from PERC to provide academic support to PECs in Maharashtra state (Excluding Mumbai). In 1989-90 the Department of Adult, Continuing Education & Extension integrated following programmes under one umbrella.

- ❖ Adult Education (AE)
- ❖ Continuing Education (CE)
- ❖ Population Education Club (PEC)

Jana Shikshan Nilayams (JSN) were set up as 'Community Centers'. This activity was linked to AE, PEC, & CE. This 'Area Development Approach' was introduced by UGC. Mass Programme for Functional Literacy (MPFL) was another innovative programme which was undertaken by the Department. Existing Centre-based Adult Education Programme was supported with MPEL. The approach of MPEL was 'Each One Teach Group'.

According to the National Policy, Total Literacy Campaign (TLC) was implemented throughout the country. Pune District (Rural) TLC was one of the initial programme. The Department involved in this Programme with full vigour. The Vice-Chancellor of University of Pune was the chairman of Pune (Rural) TLC.

The Department sought assistance from University departments, Colleges and individuals too. The Department performed important role in it through its contribution in programme planning, environment building, programme execution, carried out supportive activities, evaluation & post literacy Programme. The Department involved in other TLC programmes. Besides UGC programme, the Department implements other programmes with the help of NGOs, V/As & Government departments.

As per the direction and advice of the University, the Department is engaged in conducting various programmes on following broad areas such as,

- ❖ National Integration
- ❖ Non-Government Organisation
- ❖ Unorganized Workers
- ❖ Women Empowerment
- ❖ Senior Citizen
- ❖ Tribal Development
- ❖ Minority Education

- ❖ Counselling
- ❖ Youth Education
- ❖ Adolescence Education
- ❖ Employment and Entrepreneurship
- ❖ Lifelong Learning
- ❖ Human Rights
- ❖ Indian Constitution
- ❖ Pre-marriage Counselling
- ❖ Career Guidance
- ❖ Research Methodology

Various Programmes of the Department : At a Glance

Programme (Year of beginning)	Objectives
Continuing Education – CEC (1972)	❖ To develop educational programmes & implement them for the development of institutes & students from higher education and society
National Adult Education Programme- NEAP (1978- 79)	❖ To spread Social Awareness ❖ To inculcate Functionality ❖ To spread Literacy
Integrated Village Development Project (1982- 83)	❖ To implement development programmes in Rural area.
Population Education Club-PEC (1985)	❖ To create awareness among college students and society regarding population, development, resource utilization & standard of life
Planning Forum – PF (1985)	❖ To sensitise the college students regarding planning for development.
Mass Programme for Functional Literacy- MPFL (1986)	❖ To increase the scope of Adult Education and ❖ To maximize the involvement of youth & students in this work

Population Education Resource Centre – PERC (1986)	<ul style="list-style-type: none"> ❖ To provide resource support to the PECs in Universities / Colleges Major activities- <ul style="list-style-type: none"> ❖ Training, Orientations, Advocacy, Development & acquisition of print & a/v aids ❖ Research & documentation ❖ Curriculum Development ❖ Other Extension activities
Integrated Extension Programmes through Area Development Approach, (1989 – 90)	❖ To implement Different Extension programmes under one umbrella with integration (AE, CEC, PEC, JSN).
Total Literacy campaign TLC (1992)	❖ To popularize the Literacy & implement it through campaign Approach intimebound period
Literacy Programmes (1993 – 94)	❖ To popularize the Literacy skill among illiterates & to implement Literacy programmes
Extension Programmes (1995 – 96)	<ul style="list-style-type: none"> ❖ To organise different Extension programmes. Major Programmes- <ul style="list-style-type: none"> ❖ Income Generation Programmes ❖ Training programme to enhance the quality of Life ❖ Non – formal Education programme. ❖ Programmes of Social Education
Extention Manch (1995)	❖ To achieve personality development of students
➤ University Sponsered broad areas of work (2006) National Integration, Non – Government Organisations, Unorganised workers, Women Empowerment, Senior Citizen.	<ul style="list-style-type: none"> ❖ To acquaint the higher education students regarding social status, problems of different groups in society ❖ To acquaint such social groups with essential information & skills ❖ To carry out studies to develop material regarding them
Tribal Development (2009 – 10)	❖ To sensitize and involve the students and teachers in tribal development

➤ Areas of work (2011) Minority Education, Counselling, Youth Education, Adolescence Education, Employment and Entrepreneurship	❖ To acquaint the higher education students regarding social status, problems of different groups in society ❖ To acquaint such social groups with essential information & skills ❖ To carry out studies to develop material regarding them
➤ Lifelong Learning Programmes/Activities (2011)	❖ Due to force of Globalisation, implementation of different programmes/activities as per convenience & needs of people

Extension Programmes – Some distinct features :

- ❖ Participation of students, teachers, Colleges/ University in Community Development activities
- ❖ Strengthening of higher education with realization of social realities
- ❖ Personality development of students for better achievements in life
- ❖ Enrichment of quality of higher education institutions, which are imparting higher education
- ❖ Increasing rapport between society and higher education
- ❖ Bridging rapport between higher education and society

Nature of Extension Programmes :

- ❖ Non – formal
- ❖ Simple
- ❖ Relevant
- ❖ Flexible
- ❖ Need – based
- ❖ Meaningful
- ❖ Target oriented

Programmes and Activities :

A) Programmes :

- ❖ Adult Education and spread of Literacy
- ❖ Continuing Education
- ❖ Population Education
- ❖ Planning forum
- ❖ Jana Shikshan Nilayam
- ❖ Various Extension Programmes
- ❖ Legal Literacy

- ❖ Village Development Programme
- ❖ National Integration
- ❖ Non – Governmental Organisation
- ❖ Unorganised Workers
- ❖ Women Empowerment
- ❖ Senior Citizen
- ❖ Minority Education
- ❖ Counselling
- ❖ Youth Education
- ❖ Adolescence Education
- ❖ Employment and Entrepreneurship
- ❖ Lifelong Learning
- ❖ Tribal Development

B) Various activities :

- ❖ Training camps
- ❖ Programme planning Meetings
- ❖ Execution of activities
- ❖ Research
- ❖ Awareness campaigns including rallies
- ❖ Get – together
- ❖ Material Development
(Audio/Visual, Print, Computer based, electronic)
- ❖ Publication
- ❖ Extension Lectures
- ❖ Lecture series
- ❖ Counselling & consultation
- ❖ Review meeting
- ❖ Seminar, Conferences, pannel discussion, symposia
- ❖ Discussions
- ❖ Exhibition & documentation
- ❖ Screening of films, Slides, videos
- ❖ Street plays, Role plays
- ❖ Various competitions
- ❖ Observance of important days

Target Population:

- ❖ Students & Teachers from Higher Education.
- ❖ Illiterates
- ❖ Semi-literates
- ❖ Neo-Literates
- ❖ Persons from deprived sections
- ❖ Minority and backward classes
- ❖ Farmers and agriculture labourers
- ❖ Women Street children
- ❖ Migrant workers
- ❖ Senior citizens
- ❖ Un-organized Workers
- ❖ Dropouts from schools
- ❖ Handicapped persons
- ❖ Slum dwellers
- ❖ Professionals
- ❖ Unemployed students
- ❖ In-service professionals/Workers/employees

Teaching Programme:

The department is conducting a teaching course- Diploma in Tribal Development (DTD). It is one year course. Any graduate is eligible to appear for this course. It consists of theory papers viz. Tribal Culture in India, Tribal Development problems, Tribal Development Administration, field visit and preparing dissertation. The department has undertaken a task of restructuring the syllabus of DTD.

Promotion of Research:

- The department is conducting Ph.D. Programme in Adult, Continuing Education & Extension (interdisciplinary).
Research is being promoted by the department in following ways;

The Faculty members are conducting research projects assisted by UGC, ICSSR & other organizations. Besides, evaluation of TLC & other extension programmes.

- ❖ Providing guidance and resource support to the researchers at various levels (PG, M.Phil., Ph.D.,etc.).
- ❖ Conducting research methodology workshops for PG students at the University campus.
- ❖ Conducting survey of senior citizens.
- ❖ Providing information to various organizations, individuals for conducting researches on various topics.
- ❖ Publishing educational resource material and research papers in this regard.

Jagannath Rathi Prizes :

The University has instituted prizes through the department for giving motivation, encouragement and commendation to persons and colleges, organisations to carry on the work of extension, continuing education, life skill development activities. These prizes are formed from the donation given by Shri. Jagannath Rathi Charity Trust, Pune.

Syllabus Restructuring:

'Adult Education' subject has been introduced in the syllabus at under graduate level in the University. As per the policy the University, the syllabus of Adult Education has been restructured. The faculty members from this department have worked in the expert committee of 'Adult Education Syllabus Restructuring'.

Beside, Adult Education syllabus, the Ad-hoc Board of Adult, Education and University authority revised the course of PG Diploma in tribal Department.

Library:

The department has developed a well equipped library containing 8224 books & Journals, 82 audio-visual CDs and audio-visual films from different subjects. The said library contains valuable material in Adult Education, Continuing Education, Population Education, Extension, Lifelong Learning etc. The books of the library are available on internet. Teachers, students, researchers & social workers are benefited by this library.

Faculty Development Programme:

The department promotes faculty development programmes. The faculty members are participating and acting as resource person in various workshops, seminars, refresher courses, orienting programmes and training programmes in the field of research, computer awareness and advance knowledge, lifelong learning etc. At international level, national level, state level and at local level. The department is organizing various workshops, seminars training programmes.

Production of Educational Material:

In view of providing educational resource material in different training programmes, seminars, workshops as well as with a view to extend information in various subjects Non-Governmental Organizations, National Integration, Unorganized workers, Women Empowerment, Population Education Senior Citizens, career development, research methodology, tribal development, faculty members have produced educational material in the form of books, folders, documentary films. The books are available on internet too.

Kargil operation & Gujrat earthquake -Massive Blood Donation Drives:

The Department organized & coordinated massive blood donation drives (during 19991-2001) in coordination with Armed Force Medical College, Pune to provide blood for the Indian Army Jawans of Kargil operation & Gujrat earthquake affected people. Total 670, volunteers from 12 Colleges had participated in the blood donation camp. Apart from this, the Department also Conducted literacy centre for the wives of Army Jawans at CME, Dapodi, Pune. The Department has developed linkages with College of Military Engineering, Training Batalian-2 and other organizations. .

Linkages:

The Department has developed linkages with several Government, Non-Government and Development Organizations at various levels.

❖ International-

UNESCO, UNFPA, CIDA, COADY.

❖ National-

National Literacy Mission, Directorate of Adult Education, Ministry of Women & Child Welfare, UGC, Ministry of Social Justice and Empowerment. Indian Adult Education Association, Indian University Association for Continuing Education.

❖ State-

State Resource Centre, Directorate of Adult Education, Department of Social Welfare, Department of Labour, Department of Education.

❖ **Other-**

All Universities in the State, NGOs, Social Organizations, Affiliated Colleges & Recognized Institutions from Savitribai Phule Pune University.

The Department has development linkages with several Government, Non-Government and Development Organizations at various levels.

Future plans of the Department:

a) With the assistance of the UGC and University, the department will work in following fields:

- ❖ Teaching, Training & Research.
- ❖ Lifelong Learning & Continuing Education.
- ❖ Extension including Student's Counselling.
- ❖ Material Development.
- ❖ Population Education.

b) Besides, the department proposes to organize extension lectures for college students on following areas:

- ❖ Family life Education.
- ❖ Age at Marriage.
- ❖ Acceptance of small family size norms
- ❖ Gender Equality/Empowerment of Women
- ❖ Responsible/ Planned Parenthood
- ❖ Reproductive Health
- ❖ Maternal Health
- ❖ Child Health

C) With the financial support of the University the department proposes to organize academic and extension programmes at three levels.

- ❖ University Level
- ❖ College Level
- ❖ Community Level

The broad areas will be :

- ❖ Non – Governmental Organisation
- ❖ National Integration
- ❖ Unorganised Workers
- ❖ Women Empowerment
- ❖ Rural Development
- ❖ Senior Citizens
- ❖ Tribal Development

- ❖ Literacy & Extension
- ❖ Minority Education
- ❖ Counselling
- ❖ Youth Education
- ❖ Adolescence Education
- ❖ Employment and Entrepreneurship
- ❖ Lifelong Learning

D) The department Proposes to start :

- ❖ Academic Programme – Post-graduate Course in Lifelong Learning.
- ❖ Continuing Education Courses at Communities, Colleges & University.
- ❖ Online Teaching Programmes

आजीवन अध्ययन व विस्तार विभाग

एक दृष्टीक्षेप (विभागाची माहिती)

प्रौढ, निरंतर शिक्षण व ज्ञानविस्तार विभागाचे नांव 'महाराष्ट्र सार्वजनिक विद्यापीठ अधिनियम, २०१६' नुसार बदलले असून ते मार्च २०१७ पासून 'आजीवन अध्ययन व विस्तार विभाग' असे झाले आहे.

सन १९४९ मध्ये स्थापन झालेल्या पुणे विद्यापीठाचे (सध्याचे नाव सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठ) ब्रीदवाक्य आहे, '॥ यः क्रियावान् स पण्डितः ॥' सुरुवातीपासूनच या विद्यापीठाने 'उच्च शिक्षणाबरोबरच सामाजिक बांधीलकी' हे तत्व डोळयासमोर ठेवले. अध्यापन आणि संशोधन याबरोबरच या विद्यापीठाने ज्ञानविस्तार (Extension) हे तत्व स्वीकारले. सन १९७७ च्या धोरणात विद्यापीठ अनुदान आयोगाने या तत्वाचा पुढीलप्रमाणे समावेश केला आहे;

"If the University system has to discharge adequately its responsibilities to the entire educational system and to the society as a whole, it must accept extension as the third important responsibility and give it the same status as research and teaching. This is a new and extremely significant area, which should be developed on the basis of high priority".

विद्यापीठाने स्वीकारलेले सामाजिक बांधीलकीचे तत्व व विद्यापीठ अनुदान आयोगाने मंजूर केलेले 'ज्ञानविस्तार' ही दोन तत्वे या विभागाच्या उदयासाठी आणि विकासासाठी उपयुक्त आहेत असे जाणवते.

विविध समाजाभिमुख उपक्रमांबरोबरच सन १९७२ मध्ये स्थापन केलेल्या निरंतर शिक्षण कार्यक्रमातून सामाजिक जागृतीबरोबरच समाजातील विविध घटकांसाठी, गरजांवर आधारित अभ्यासक्रम राबवण्याचे धोरण निश्चित केले. निरंतर शिक्षणातून विविध कार्यक्रम आयोजित केले.

उदा.

- ❖ कौशल्य विकास कार्यक्रम.
- ❖ उत्पन्नवाढीचे उपक्रम.
- ❖ सेवांतर्गत प्रशिक्षण.
- ❖ छंद अभ्यासक्रम.
- ❖ सामाजिक जागृतीसाठी कार्यक्रम.
- ❖ विशिष्ट क्षेत्रांच्या वृद्धीसाठी कार्यक्रम.
- ❖ विद्यापीठ व महाविद्यालयांनी विद्यार्थ्यांच्या सहकार्याने सहसंबंध वाढवणारे कार्यक्रम.

उच्च शिक्षण व समाजाचे संबंध दृढ करणारा निरंतर शिक्षण कार्यक्रम हा अभिनव होता.

भारत सरकारने सुरू केलेल्या 'राष्ट्रीय प्रौढ शिक्षण कार्यक्रमाचे' (NAEP) महत्व ऐतिहासिक आहे. हा कार्यक्रम विद्यापीठ अनुदान मंडळाच्या धोरणानंतर सुरू झाला.

लोकांचा उस्फूर्त सहभाग व प्रतिसाद आणि विद्यार्थी स्वयंसेवकांचा सहभाग यामुळे हा कार्यक्रम अत्यंत यशस्वी व लोकप्रिय झाला. यात अशासकीय संस्था, स्वयंसेवी संघटना, शासकीय विभाग, संपर्क व प्रसारमाध्यमे आणि व्यक्ती यांचा मोठ्या प्रमाणात सहभाग यात प्राप्त झाला. 'सामाजिक जाणिवांचा प्रसार', 'कार्यात्मकता' आणि 'साक्षरता कौशल्ये देणे' ही उद्दिष्टे NAEP ची होती. आणि हळूहळू विद्यापीठ अनुदान मंडळाच्या धोरणानुसार प्रौढ शिक्षणाचे स्वरूप बदलत गेले.

तथापि, ह्या विभागाने सतत प्रौढ शिक्षण कार्यक्रम ग्रामीण, आदिवासी आणि नागरी भागांत मोठ्या प्रमाणावर राबवला; आणि सामाजिक परिवर्तनाबरोबरच साक्षरता प्रसाराची ही युवकांची मोहीम बनली.

सामाजिक प्रबोधनाच्या आणि लोकजागृतीच्या अनेक यशोगाथा पुढे आल्या. या कार्याला छापील व इलेक्ट्रॉनिक माध्यमांनी मोठ्या प्रमाणावर प्रसिध्दी दिली.

महाविद्यालयांमार्फत ग्रामीण आणि नागरी विकासाच्या कार्यक्रमांचे आयोजन केले गेले.

पुढील दोन महत्वपूर्ण कार्यक्रमांचा समावेश याच काळात करण्यात आला.

१. नियोजन मंच (PF)

२. लोकसंख्या शिक्षण मंडळ (PEC)

नियोजन मंच या कार्यक्रमाचे उद्दिष्ट होते, 'विद्यार्थ्यांना आपल्या कुटुंबाच्या आणि देशाच्या विकासाची माहिती व्हावी'.

लोकसंख्या शिक्षण मंडळ या कार्यक्रमाचे उद्दिष्ट होते, 'लोकसंख्येची वाढ आणि संसाधन विषमता' याविषयी विद्यार्थ्यांना माहिती देणे'.

विद्यापीठ अनुदान मंडळाने लोकसंख्या शिक्षण साधन केंद्र (PERC) (मुंबई वगळता) ची जबाबदारी विभागावर सोपवली.

लोकसंख्या शिक्षण साधन केंद्राची उद्दिष्टे महाराष्ट्रातील विद्यापीठांच्या लोकसंख्या शिक्षण मंडळांना शैक्षणिक साहाय्य पुरवणे, प्रशिक्षणे आणि संशोधन करणे ही होती.

सन १९८९-९० मध्ये विद्यापीठ अनुदान मंडळाच्या साहाय्याने प्रौढ, निरंतर शिक्षण व ज्ञानविस्तार विभागाने 'एक छत्री' भूमिकेतून पुढील तीन कार्यक्रम एकत्रितपणे राबविण्यास सुरूवात केली.

१. प्रौढ शिक्षण.

२. निरंतर शिक्षण.

३. लोकसंख्या शिक्षण.

याच कार्यक्रमात 'वस्तीपातळीवरील केंद्र' म्हणून जनशिक्षण निलयम (JSN) या कार्यक्रमाचाही समावेश करण्यात आला. यालाच 'क्षेत्र विकास दृष्टीकोन' असेही संबोधण्यात आले.

प्रौढ, निरंतर शिक्षण व ज्ञानविस्तार विभागाने अभिनव असा 'कार्यात्मक साक्षरता सामूहिक कार्यक्रम (MPFL) राबविला. 'एकेकाने गटाला शिकवावे' ही भूमिका या कार्यक्रमात होती. पूर्वीच्या वस्तीपातळीवरील कार्यक्रमाला याची जोड देण्यात आली.

राष्ट्रीय साक्षरता मोहीमेच्या अंतर्गत (NLM) संपूर्ण साक्षरता आंदोलन (TLC) ही याच काळात सुरू झाले. पुणे जिल्हा (ग्रामीण) हा या साक्षरता आंदोलनामधील एक महत्वपूर्ण कार्यक्रम ठरला. पुणे विद्यापीठाचे तत्कालीन कुलगुरू या कार्यक्रमाचे अध्यक्ष होते. अत्यंत उत्साहाने हा कार्यक्रम विविध महाविद्यालयांमधून राबविण्यात आला.

यासाठी विभागाने विद्यापीठातील विविध विभाग व प्रशासकीय युनिट्स, महाविद्यालये व संस्था व व्यक्तींचे साहाय्य घेतले. कार्यक्रमाचे नियोजन, प्रशिक्षणे, साहित्य निर्मिती, अंमलबजावणी, पूरक कार्यक्रम, मूल्यमापन व पाठपुरावा कार्यक्रम अशा बाबतीत विभागाने केलेले कार्य उल्लेखनीय आहे.

विभागाने संपूर्ण साक्षरता मोहीमेत सक्रिय सहभाग घेतला; विद्यापीठ अनुदान मंडळाच्या कार्यक्रमांव्यतिरिक्त स्वयंसेवी, अशासकीय संस्था आणि संघटना, शासकीय विभागासोबत तसेच विद्यापीठ विभागांमध्ये वेगवेगळे कार्यक्रम हाती घेतले.

विद्यापीठाचे निर्देश आणि सल्ला यानुसार पुढील विविध क्षेत्रांत विभागाने कार्य केले.

- ❖ राष्ट्रीय एकात्मता.
- ❖ अशासकीय संस्था/ स्वयंसेवी संघटना.
- ❖ असंघटीत कामगार.
- ❖ ज्येष्ठ नागरीक.
- ❖ आदिवासी विकास.
- ❖ अल्पसंख्यांक विकास.
- ❖ समुपदेशन.
- ❖ युवा शिक्षण.
- ❖ किशोरवयीन शिक्षण.
- ❖ रोजगार आणि उद्योजकता.
- ❖ आजीवन अध्ययन.
- ❖ मानवी हक्क.
- ❖ भारतीय संविधान.
- ❖ विवाहपूर्व समुपदेशन.
- ❖ व्यवसाय मार्गदर्शन.
- ❖ संशोधन पद्धतीशास्त्रे

विभागाचे विविध विस्तार कार्यक्रम: एक दृष्टीकोन.

कार्यक्रम (कार्यक्रम सुरू होण्याचे वर्ष)	उद्दिष्टे
निरंतर शिक्षण (CEC) १९७२	शैक्षणिक कार्यक्रम विकसित करणे व उच्च शिक्षणातील विद्यार्थ्यांसाठी आणि संस्थांमधून त्यांची अंमलबजावणी करणे.
राष्ट्रीय प्रौढ शिक्षण कार्यक्रम (NAEP) १९७८-७९	<ul style="list-style-type: none"> सामाजिक जागृतीचा प्रसार करणे. कार्यात्मकता रूजवणे. साक्षरता प्रसार.
एकात्मिक ग्रामीण विकास प्रकल्प १९८२-८३	ग्रामीण भागात विकासाचे विविध कार्यक्रम राबविणे.
लोकसंख्या शिक्षण मंडळ (PE) १९८५	लोकसंख्येची वाढ, विकास आणि संसाधनांतील विषमता, त्यांचे समान वाटप व उपयुक्तता तसेच जीवनाचा दर्जा यांविषयी उच्च शिक्षणातील विद्यार्थ्यांमध्ये जागृती निर्माण करणे.
नियोजन मंच (PF) १९८५	विकासासाठी नियोजनाविषयी विद्यार्थ्यांमध्ये जागृती निर्माण करणे, माहिती देणे.
कार्यात्मक साक्षरता सामुहिक कार्यक्रम (MPFL) १९८६	<p>विद्यापीठातील व महाविद्यालयांतील लोकसंख्या शिक्षण मंडळांना संसाधन सहाय्य पुरविणे. यातील प्रमुख उपक्रम...</p> <p>अ) प्रशिक्षण, उद्बोधन, वकालत (Advocacy), छापील व दृक्श्राव्य साधनांची निर्मिती.</p> <p>ब) संशोधन व दस्तऐवजीकरण (Documentation).</p> <p>क) अभ्यासक्रम विकास.</p> <p>ड) इतर विस्तार उपक्रम.</p>
क्षेत्र विकास दृष्टीकोनातून एकात्मिक ज्ञानविस्तार कार्यक्रम १९८९-९०	प्रौढ शिक्षण, निरंतर शिक्षण, लोकसंख्या शिक्षण, जनशिक्षण निलयम अशा कार्यक्रमांची एकत्रीतरित्या अंमलबजावणी करणे.
संपूर्ण साक्षरता आंदोलन (TLC) १९९२	विशिष्ट काळात, मोहिम/आंदोलनाच्या माध्यमातून, तसेच युवकांच्या सेवाभावी भूमिकेतून साक्षरता आधिक लोकप्रिय करणे.
साक्षरता कार्यक्रम (Literacy programme) १९९३-९४	साक्षरता कौशल्ये अधिक लोकप्रिय करणे व साक्षरता कार्यक्रमाची अंमलबजावणी करणे.
ज्ञानविस्तार कार्यक्रम १९९५-९६	<p>विविध ज्ञानविस्तार कार्यक्रमांचे संघटन करणे. यातील प्रमुख उपक्रम...</p> <p>अ) उत्पन्नवाढीचे कार्यक्रम.</p> <p>ब) जीवनस्तर उंचविण्यासाठी प्रशिक्षण कार्यक्रम.</p> <p>क) अनौपचारिक कार्यक्रम.</p> <p>ड) समाजशिक्षणाचे कार्यक्रम.</p>

ज्ञानविस्तार मंच १९९५	विद्यार्थ्यांमध्ये व्यक्तिमत्व विकास घडवून आणणे.
विद्यापीठ पुरस्कृत ठळक ज्ञानविस्तार कार्यक्रम २००६ — राष्ट्रीय एकात्मता — असंघटीत कामगार — महिला सबलीकरण — ज्येष्ठ नागरिक — स्वयंसेवी संघटना/ अशासकीय संस्था	उच्च शिक्षणातील विद्यार्थ्यांना सामाजिक दर्जा व स्तर, समाजातील विविध घटकांचे प्रश्न यांविषयी माहिती देऊन त्यांच्यात जागृती निर्माण करणे. त्यासाठी उपयुक्त माहिती व कौशल्य त्यांना देणे. त्यासंबंधी अभ्यासाचा विकास करणे, साहित्यनिर्मिती करणे.
आदिवासी विकास २००९-१०	आदिवासी विकासासाठी उच्च शिक्षणातील अध्यापक व विद्यार्थ्यांना माहिती देणे व त्यांचा सहभाग अधिकाधिक वाढवणे.
विभागाने सुरू केलेले विविध अभिनव कार्यक्रम/उपक्रम २०११ —अल्पसंख्यांक शिक्षण —समुपदेशन —किशोरवयीन शिक्षण —रोजगार व उद्योजकता	<ul style="list-style-type: none"> ● समाजातील विविध घटकांचे स्थान व दर्जा यांविषयी माहिती देणे. ● विविध समाजघटकांच्या प्रश्नांविषयी माहिती देणे आणि जागृती निर्माण करणे. ● समाजातील विविध घटकांना आवश्यक ती माहिती आणि कौशल्ये देणे. ● याविषयी साहित्य व साधने निर्माण करणे या दृष्टीने संशोधने व अभ्यास हाती घेणे.
—आजीवन अध्ययन कार्यक्रम/उपक्रम २०११	<ul style="list-style-type: none"> ● जागतिकीकरणाचा रेट्याने लोकांच्या गरजा व सोयीने विविध कार्यक्रम व उपक्रमांची अंमलबजावणी करणे.

विस्तार कार्यक्रम काही ठळक वैशिष्ट्ये:

- समाजविकास कार्यात विद्यापीठ/महाविद्यालयीन शिक्षक व विद्यार्थ्यांचा सहभाग वाढविणे.
- सामाजिक वास्तवातून उच्च शिक्षणास बळकटी मिळवून देणे.
- जीवन अधिक चांगले करण्यासाठी विद्यार्थ्यांचा व्यक्तिमत्व विकास घडवून आणणे.
- उच्च शिक्षण देणाऱ्या संस्थांच्या दर्जात वाढ करणे.
- समाज आणि उच्च शिक्षण यांमधील जवळीक (Rapport) वाढविणे.
- उच्च शिक्षण आणि समाज यातील दुवा वाढविणे.

विस्तार कार्यक्रमांचे स्वरूप:

- अनौपचारिक.
- सोपे.
- लवचिक.
- गरजांवर आधारीत.
- अर्थपूर्ण.
- लक्ष्यगटांनुवर्ती.

कार्यक्रम व उपक्रम:

अ) कार्यक्रम

- प्रौढ शिक्षण व साक्षरता.
- निरंतर शिक्षण.
- लोकसंख्या शिक्षण.
- नियोजन मंच.
- जनशिक्षण निलयम.
- कायदेविषयक साक्षरता.
- राष्ट्रीय एकात्मता.
- अशासकीय संस्था/स्वयंसेवी संघटना.
- असंघटित कामगार.
- महिला सबलीकरण.
- ज्येष्ठ नागरिक.
- आदिवासी विकास.
- अल्पसंख्यांक शिक्षण.
- समुपदेशन.
- युवा शिक्षण.
- किशोरवयीन मुला—मुलींचे शिक्षण.

- रोजगार आणि उद्योजकता.
- आजीवन अध्ययन कार्यक्रम.
- मानवी हक्क.
- भारतीय संविधान.
- विवाहपूर्व समुपदेशन.
- व्यवसाय मार्गदर्शन.
- आरोग्य साक्षरता.
- वित्तीय साक्षरता.
- ग्रामपंचायत सदस्यांचे प्रशिक्षण.
- कौटुंबिक हिंसाचार आणि प्रतिबंध.
- कौटुंबिक कलह आणि प्रतिबंध.
- भारतीय लोकशाही.
- आहार आणि आरोग्य.
- बालहक्क संरक्षण.
- समान नागरी कायदा.
- इतर कार्यक्रम.

ब) उपक्रम:

- प्रशिक्षण.
- कार्यक्रम नियोजन बैठका.
- संशोधन.
- सहविचार कार्यक्रम.
- साहित्य—साधनांचा विकास (इलेक्ट्रॉनिक, कॉम्प्युटर, दृकश्राव्य व छापील).
- ज्ञानविस्तार व्याख्याने .
- व्याख्यानमाला.

- प्रकाशने.
- समुपदेशन.
- आढावा बैठका.
- चर्चासत्रे, परिषदा.
- पॅनल डिस्कशन्स्.
- प्रदर्शने व दस्तऐवजीकरण.
- फील्म्स, स्लाईड्स, व्हीडीओ.
- विविध स्पर्धा.
- महत्वपूर्ण दिनानिमित्त विविध कार्यक्रम.

लक्ष्यगट

- उच्च शिक्षणातील अध्यापक व विद्यार्थी.
- निरक्षर.
- अर्धसाक्षर.
- उपेक्षित समाज घटक.
- अल्पसंख्यांक व मागासवर्गीय.
- शेतकरी व शेतमजूर.
- स्त्रिया.
- रस्त्यावरची मुले.
- शाळा सोडलेली मुले.
- अपंग मुले.
- झोपडपट्टीतील मुले.
- विविध व्यावसायिक.
- सेवांतर्गत व्यावसायिक कामगार आणि सेवक.

विद्यापीठ अनुदान आयोग, आय्.सी.एस्.एस्.आर. व इतर संस्थांतर्फे मंजूर केलेले संशोधन प्रकल्प व संपूर्ण साक्षरता मोहीमेचे मूल्यमापन आणि इतर विस्तार कार्यक्रम. याशिवाय पुढीलही उपक्रम आयोजित केले जातात —

- पदव्युत्तर पातळी, एम्.फील, पीएच्.डी. यांसाठी मार्गदर्शन करणे व संसाधन साहाय्य पुरवणे.

- विद्यापीठ परिसरातील पदव्युत्तर पातळीवरच्या विद्यार्थ्यांसाठी, 'संशोधन कार्यपद्धती' विषयावर कार्यशाळांचे आयोजन करणे.
- संशोधन व तत्सम विषयांवर संशोधन करणाऱ्या व्यक्ती व संस्थांना माहिती पुरविणे.
- यासंबंधी शैक्षणिक संसाधने आणि शोधनिबंध प्रकाशित करणे.

जगन्नाथ राठी पारितोषिक

विस्तार, निरंतर शिक्षण, जीवन कौशल्ये विकास कार्यक्रमांत कार्य करणाऱ्या व्यक्ति आणि संस्थांना या कार्यासाठी प्रोत्साहन मिळावे यासाठी विद्यापीठाने हे पारितोषिक संस्थापातळी आणि व्यक्तीपातळीवर जाहीर केले असून ते विभागातर्फे विद्यापीठ वर्धापनदिनी दिले जाते.

अभ्यासक्रम पुनर्रचना

'प्रौढ शिक्षण' हा विषय पदवी पातळीवर असून त्याच्या पुनर्रचनेचे काम विभागातील अध्यापकांनी प्रौढ शिक्षण तदर्थ मंडळाच्या साहाय्याने केले असून पदवी पातळीवर सदर विषय आहे.

पदव्युत्तर पातळीवरील 'पी. जी. डिप्लोमा इन ट्रायबल डेव्हलपमेंट' या अभ्यासक्रमाची पुनर्रचना विद्यापीठ अधिकार मंडळाने केली आहे.

ग्रंथालय

विभागातर्फे एक सुसज्ज ग्रंथालय विकसित केले असून त्यात सध्या ८,२२४ पुस्तके व काही जर्नल्स तसेच ८२ सिडीज व दृकश्राव्य फिल्मस् हे मौलिक साहित्य उपलब्ध आहेत. यात प्रामुख्याने प्रौढ शिक्षण, विस्ताराचे विविध विषय व सामाजिक, आजीवन अध्ययन, संशोधन पद्धती इ. विषयांवरील पुस्तके उपलब्ध आहेत. ही पुस्तके विद्यापीठाच्या संकेतस्थळावर उपलब्ध आहेत.

अध्यापक विकास कार्यक्रम (Faculty Development Programme)

विभागातर्फे अध्यापक विकास कार्यक्रमास बळकटी दिली जाते; त्यांचा विकास केला जातो. विभागातील अध्यापक हे संशोधन, संगणक जागृती, प्रगत ज्ञान, आजीवन अध्ययन इ. विषयांवर तसेच विविध चर्चासत्रे, कृतीसत्रे यांत तज्ज्ञ साधन व्यक्ति म्हणून कार्य करतात. याचबरोबर राष्ट्रीय तसेच आंतरराष्ट्रीय व राज्य व स्थानिक पातळीवरील विविध कृतिसत्रे, चर्चासत्रे, रिफ्रेशर कोर्सेस, ओरिएंटेशन कोर्सेस, तसेच विविध प्रशिक्षण कार्यक्रमांत सतत मार्गदर्शन करतात.

शैक्षणिक साधनांचा विकास

विविध प्रशिक्षण कार्यक्रम, चर्चासत्रे, कृतिसत्रे यांसाठी शैक्षणिक साहित्य साधनांची निर्मिती करून ती पुरविणे, याचबरोबर विविध विस्तार कार्यक्रमांसाठी (उदा. राष्ट्रीय एकात्मता, महिला सबलीकरण, ज्येष्ठ नागरिक, असंघटीत कामगार, लोकसंख्या शिक्षण, संशोधन पद्धतीशास्त्र, आदिवासी विकास इ.) आवश्यक साहित्य साधनांचा विकास विभागातर्फे सतत केला जातो.

याचबरोबर विभागातील अध्यापक हे सतत विविध पुस्तके, घडीपत्रिका, डॉक्युमेंटरी फिल्म्स यांच्या विकासाचे कार्य करतात. या शैक्षणिक साधनांचा उपयोग विविध अध्यापन व संशोधनासाठी तसेच विस्तार कार्यक्रमांच्या अंमलबजावणीसाठी सतत होत असतो.

कारगील ऑपरेशन आणि गुजरात भूकंप

सन १९९१-२००१ या काळात विभागातर्फे आर्मड् फोर्सेस मेडिकल महाविद्यालयाच्यावतीने कारगील ऑपरेशन मधील भारतीय आर्मी जवान आणि गुजरात भूकंपातील भूकंपप्रभावीत व्यक्तींसाठी व्यापक स्वरूपाच्या रक्तदान मोहिमा रक्तदान मोहिमांचे आयोजन विविध महाविद्यालयांतून विभागातर्फे केले गेले.

समन्वय

विभागाने विविध शासकीय संस्था तसेच अशासकीय संस्था तसेच विकास कार्यात सहभागी असलेल्या संस्थांशी समन्वय साधला. तो पुढीलप्रमाणे—

आंतरराष्ट्रीय पातळी — युनेस्को, यु.एन.एफ.पी.ए, कोडी, इ.

राष्ट्रीय पातळी — राष्ट्रीय साक्षरता मिशन, प्रौढ शिक्षण संचालनालय, महिला व बाल, अपंग कल्याण विभाग, सामाजिक न्याय व सबलीकरण विभाग, अखिल भारतीय निरंतर शिक्षण संघटना इ..

राज्य पातळी — राज्य साधन केंद्रे, प्रौढ शिक्षण संचालनालय, सामाजिक कल्याण विभाग, कामगार कल्याण विभाग, शिक्षण विभाग इ.

इतर — राज्यातील सर्व विद्यापीठे, अशासकीय संस्था, संघटना, विविध शासकीय व अशासकीय संस्था आणि विकास संस्था इ.

विभागाचे भविष्यकालीन नियोजन

अ) विभागातर्फे पुढील क्षेत्रांत प्रबोधनात्मक सामाजिक परिवर्तनाचे, समाजशिक्षणाचे व संशोधनात्मक कार्य करणे अभिप्रेत आहे.

- अध्यापन, संशोधन, प्रशिक्षण.
- आजीवन अध्ययन.
- निरंतर शिक्षण.
- विस्तार.
- समुपदेशन.
- साहित्य व साधनांचा विकास.
- लोकसंख्या शिक्षण.
- कुटुंब जीवन शिक्षण.

- विवाहाचे वय.
- लहान कुटुंबांच्या नियमांचा स्वीकार.
- लिंग समानता.
- महिला सबलीकरण.
- पुर्नउत्पादित आरोग्य.
- मानसिक आरोग्य.
- बालविकास.
- युवा शिक्षण.
- किशोरवयीन शिक्षण.
- रोजगार व उद्योजकता.
- आजीवन अध्ययन.

ब) मानवी प्रश्नांची चांगली माहिती व्हावी आणि समाजातील मोठ्या समूहांकडे, विशेष करून समाजातील वंचित घटकांसाठी ती जावी यासाठी आंतरविद्याशाखीय स्वरूपाचा समन्वय साधणे.

सामाजिक प्रश्नांवर अनुभवजन्य संशोधने हाती घेणे. उदा. औपचारिक आणि अनौपचारिक सामाजिक प्रश्नांवर संशोधने हाती घेणे प्रायोजित आहे.

क) इतर नियोजन :

- ‘आजीवन अध्ययन’ या क्षेत्रातील शैक्षणिक कार्यक्रम.
- समाज, महाविद्यालये आणि विद्यापीठांसाठी निरंतर शिक्षण.
- ऑनलाईन अध्यापनाचे कार्यक्रम.

विभागाचे आजीवन अध्ययन केंद्राच्या विकासासाठी केलेले कार्य

१. आजीवन अध्ययन केंद्रासाठीचे योग्य कारण:

- आजीवन अध्ययन केंद्रासाठी विभागाने सुरू केलेल्या आजीवन अध्ययन केंद्रात विविध कार्यक्रमांचे आयोजन केले. तेथील वस्तीतील राहणाऱ्या लोकांच्या विविध प्रश्नांवर आधारीत काही उपक्रमांचे आयोजन केलेले आहे.
- यांतून त्यांना विविध अभ्यासक्रमांसाठी अध्ययनाच्या संधी प्राप्त होतात.

२. आजीवन अध्ययन केंद्रातील उल्लेखनीय बाबी:

- आजीवन अध्ययन केंद्रात अनेक विविध साधने, सुविधा तसेच इतरही भौतिक बाबी उपलब्ध आहेत. त्यांचा उपयोग विविध कार्यक्रम, उपक्रमांसाठी व वस्तीतील लोकांच्या शिक्षणासाठी आणि आरोग्य विकासासाठी होतो.
- याशिवाय पायाभूत शिक्षण व समकक्षता कार्याक्रमांची अंमलबजावणी या आजीवन अध्ययन केंद्रातून वस्तीतील लोकांसाठी केलेली असून. त्याचा लाभ अनेक महिलांनी घेतलेला आहे.

३. विशेषता आणि पैलू

- आजीवन अध्ययन केंद्रातून विविध आरोग्यविषयक, शिक्षणविषयक व वस्तीविषयीच्या बहुविध व बहुउपयोगी कार्याक्रमांचा समन्वय विद्यापीठ व इतर संस्थांच्या साहाय्याने केला जातो. तसेच समाजातील विविध वयोगटांच्या व लक्ष्यगटांच्या गरजा लक्षात घेऊन आजीवन अध्ययनाच्या दृष्टीकोनातून अनेक कार्याक्रमांचे नियोजन व अंमलबजावणी केली जाते. उदा. निरंतर शिक्षण कार्यक्रम, वैद्यकीय तपासणी शिबिरे, ज्येष्ठ नागरिकांसाठीचे विविध कार्यक्रम, इ.

४. बहुविध उपक्रम

- आजीवन अध्ययन केंद्रातून खेळांचे विविध उपक्रम आयोजित केले जातात. याशिवाय समाजशिक्षण, आरोग्यशिक्षण, लहान मुलांचे शिक्षण व क्लासेस तसेच वस्तीतील महिलांसाठी दागिने बनविण्याचे प्रशिक्षण, संगणक प्रशिक्षण, साक्षरता देण्यासाठी व ती टिकवून ठेवण्यासाठीचे विविध उपक्रम आयोजित केले जातात.

Department of Lifelong Learning & Extension
Programmes at a glance for the year 2017-18.

Sr.No.	Programmes	No. of Programme	Participants
1.	Human Rights	2	230
2.	Counselling	7	448
3.	Financial Literacy	6	494
4.	Career Guidance	9	714
5.	International Literacy Day	2	179
6.	Employment & Entrepreneurship	13	975
7.	Nutrition & Health Guidance	9	613
8.	Communication Skill & Personality Development	1	157
9.	Adolescence Education	4	252
10.	Women Empowerment	14	1044
11.	Unorganised Workers	1	60
12.	Personality Development	3	189
13.	Indian Constitution	7	596
14.	Marathi Bhasha Gaurav Din	1	54
15.	Health Literacy	6	506
16.	Pre-Marriage Counselling	10	668
17.	Domestic Violence and Prevention	2	259
18.	Youth Education	8	576
19.	National Integration	7	512
20.	Reading Lifelong Learning	1	53
21.	21 st Century Skills – Technology For Teachers	1	55
22.	Democracy of India	3	200
23.	Programme on Budget	1	148
24.	Programme on Reading the Constitution	1	118
25.	Agriculture Tourism Workshop	1	300
26.	Legal Literacy	3	223
27.	Child Right Protection	2	114
28.	Tribal Community Enlightenment	1	59
29.	Senior Citizen	1	42
30.	Competitive Examination	3	161
31.	Diet & Health	1	70
32.	Family Squabbles and Prevention	1	98
33.	Uniform Civil Code	2	186
34.	Family Discord and Restrictions	1	52
35.	Tribal Development	1	75
	Total	136	10,480

University Level Programmes

2017-18	
No. of Programmes	Participants
06	219

Total Programmes and Participants			
Sr. No.	Year	No. of Programmes	Participants
1.	2017-18	142	10,699

Extension Programmes & Activities:

1. National Integration
2. Non-Governmental Organisation
3. Unorganised Workers
4. Women Empowerment
5. Senior Citizen
6. Tribal Development
7. Minority Education
8. Counselling
9. Youth Education
10. Adolescence Education
11. Employment and Entrepreneurship
12. Lifelong Learning Program
13. Human Rights
14. Indian Constitution
15. Pre-Marriage Counselling
16. Career Guidance
17. Health literacy
18. Legal Literacy
19. Financial Literacy
20. Training for Panchayatraj Members
21. Domestic Violence & Prevention
22. Family squabbles & Prevention
23. Democracy of India
24. Nutrition and Health Guidance
25. Child Right Protection
26. Uniform Civil Code
27. Competitive Examination
28. Other relevant programmes & activities

विस्तार कार्यक्रम आणि उपक्रम:

- राष्ट्रीय एकात्मता
- अशासकिय संस्था
- असंघटित कामगार
- महिला सबलीकरण
- ज्येष्ठ नागरिक
- आदिवासी विकास
- अल्पसंख्यांक शिक्षण
- समुपदेशन
- युवा शिक्षण
- कुमारवयीन मुला—मुलींचे शिक्षण
- रोजगार आणि उद्योजकता
- आजीवन अध्ययन कार्यक्रम
- मानवी हक्क
- भारतीय संविधान
- विवाहपूर्व समुपदेशन
- व्यवसाय मार्गदर्शन
- आरोग्य साक्षरता
- कायदा साक्षरता
- वित्तीय साक्षरता
- ग्रामपंचायत सदस्यांचे प्रशिक्षण
- घरगुती हिंसाचार आणि प्रतिबंध
- कौटुंबिक कलह आणि प्रतिबंध
- भारतीय लोकशाही
- आहार आणि आरोग्य
- बालहक्क संरक्षण
- समान नागरी कायदा
- स्पर्धात्मक परीक्षा
- इतर संबंधीत कार्यक्रम आणि उपक्रम

Savitribai Phule Pune University
(Formerly University of Pune)
Department of Lifelong Learning and Extension
Extension Programmes organised in collaboration of Affiliated colleges during 2017-2018
PUNE DISTRICT (Pune city)

Sr. no	Name of college	Theme & date	Name of Resource Person	Name of the coordinator of college	No .of participants
1.	Prof.Ramkrishna More Arts,Commerce and Science College, Akurdi , Pune-411 044	1. Human Rights 05/02/2018 2. Counselling 12/02/2018	1. Prof. Dr. Prakash Pawar 2. Adv. Rajendra Gade Patil 1. Dr.Vaishali Naik 2. Mrs. Anjali Bhide	Prof.Pawase.B.K. Prof.Pawase.B.K.	172 61
2.	Shree Siddhivinayak Mahila Mahavidyalay Karvenagar , Pune-411052	1. Financial Literacy 08/12/2017 2. Career Guidance 07/12/2017 3. Counselling 09/12/2017	1. Dr.Anand Jumale 2. Dr.Prashant Sathe 1. Arvind Paranjape 2. Mukund Mathe 1. Anagha Kulkarni 2. Girija Patwardhan	Dr.Shridevi Patil Dr.Shridevi Patil Dr.Shridevi Patil	153 179 84
3.	Progresive Education Society's Modern Arts, Science & Commerce College Ganesh Khind , Pune-411016.	1. International Literacy Day 08/09/2017	1. Prin.Dr.Manjushri Bobade 2. Prin.Dr.Snehal Agnihotri	Dr.Abaso Shinde	109

		2. Employment & Entrepreneurship 06/02/2018	1. Shri. Suresh B. Umap 2. Shri. Vishal Chavan	Dr.Abaso Shinde	47
		3. Financial Literacy 08/02/2018	1. Dr. D. S. Borkar 2. Shri. Sudhakar Kulkarni	Dr.Abaso Shinde	109
4.	H.V.Desai College of Com.Arts and Science Desai Brothers Vidya Bhavan 596, Budhvar Peth , Pune 411 002	1. Nutrition & Health Guidance 21/2/2018	1. Dr.Mandar Kolhe 2. Dr.Sharvari Inamdar	Ms.Archana P. Pandit	172
		2. Employment & Entrepreneurship 23/2/2018	1. Shrikant Kulkarni 2. Pranoti and Tejas Kulkarni	Ms.Archana P. Pandit	150
		3. Communication Skill and Personality Development 22/2/2018	1. Ms.Priyanka Dhamane 2. Mr.Kedar Awasare	Ms.Archana P. Pandit	157
5.	Kannada Sanhghas Kaveri College of Arts, Science and Commerce GaneshNagar, Erandwane , Pune 411 038	1. Adolescence Education 10/1/2018	1. Dr.Vaishali Deshpande 2. Dr.Shruti Panse	Dr.Sonali Joshi	67
6.	Abeda Inamdar Senior College of Arts, Science and Commerce, Camp , Pune-411001	1. Women Empowerment - Nutrition & Diet 14/2/2018	1. Ms.Ruchu Kuthiala 2. Dr.Sushma Bhosale	Mrs. Shinde V.R	59

7.	Bharatratna Dr. Babasaheb Ambedkar College, 85, Shinde sarkar wada, Aundh , Pune- 411 007	1. Unorganised Workers and Entrepreneurship 10/1/2018	1. Smt. Rajashree A. Kare 2. Shri. Satish M. Shelke	Prof. Tanaji K. Hatekar	60
		2. Personality Development 9/1/2018	1. Mrs. Minaltai M. Sasne 2. Prof. Apeksha P. Jadhav 3. Dr. Madhuri V. Deshmukh 4. Smt. Sunita Ashok Pataskar	Prof. Tanaji K. Hatekar	111
		3. Indian Constitution 8/12/2017	1. Adv. Rajeshree Kare 2. Dr. Sharad Ghodke 3. Dr. Ramesh Randive 4. Prof. Supekar Vaishali	Prof. Dr. Sadaphal V. D.	57
		4. Marathi Bhasha Gaurav Din 27/2/2018	1. Smt. Aruna Kamble 2. Smt. Ashwini Satav	Dr. Pandurang Bhosale	54
		5. Financial Literacy 27/2/2018	1. Shri. Dinesh Anantwar 2. Shri. Suhas Garde	Prof. Tanaji K. Hatekar	58
8.	Baburaoji Gholap College of Arts, Science and Commerce, Sangvi , Pune- 411 027.	1. Health Literacy 4/2/2018	1. Dr. Maroti Gaykamble 2. Dr. Vijaya Palange	Prof. V. V. Maltumkar	65
		2. Employment and Entrepreneurship 1/2/2018	1. Prof. Dipak Biche 2. Abhijeet Shirke	Prof. V. V. Maltumkar	55

9.	Shree Swaraj Education Society, Swaraj College of Commerce & Computer Science Dhankawadi, Pune -411 043	1. Employment and Entrepreneurship 10/02/2018 2. Pre-Marriage Counselling 30/01/2018 3. Women Empowerment 8/3/2018	1. Dr. Rupali Shet 2. Dr. Saroj Hiremath 1. Smita Prakash Joshi 2. Dr. Sagar Pathak 1. Nilima Puranik 2. S. Korhale	Prof. Pawar Alok Arjun Alka Prof. Swapnali Pawar Prof. Preeti Pradeep Shinde	68 75 52
10.	Mamasaheb Mohol College, Paud Road, Pune-38	1. Domestic Violence and Prevention 22/12/2017 2. Youth Education 21/12/2017 3. Pre-Marriage Counselling 23/12/2017	1. Dr. Milind Bhoje 2. Smt. Rupali Chakankar 1. Shri. Mahavir Jondhale 2. Dr. Shrirang Gaikwad 1. Dr. Anita Gurjar 2. Dr. Snehal Apte	Dr. Rupali P. Shendkar Dr. Vijay Balghare Smt. Swati Baburao Shinde	195 61 60
11.	Saraswati Mandir Night College and Arts, Shukrawar peth, Pune-411002	1. Women Empowerment 18/8/2017 2. International Literacy Day 08/9/2017	1. Prof. Vinayak Ambekar 2. Smt. Renu Gavaskar 3. Dr. Shashikala Ray 4. Dr. Sanjyot Apte 1. Dr. Dattatraya Tapkir 2. Prof. Ganesh Bhame	Dr. Deepak Vede Dr. Deepak Vede	200 70

		3. Youth Education 30/11/2017	1. Dr. Varsha Todmal 2. Prof. Rupesh Thopte	Dr. Deepak Vede	60
		4. Indian Constitution 13/12/2017	1. Dr. Prakash Pawar 2. Dr. Neeta Bokil	Dr. Deepak Vede	60
		5. National Integration 14/12/2017	1. Dr. Pushpa Ranade 2. Dr. Prashant Sathe	Dr. Deepak Vede	62
12.	Genba Sopanrao Moze Arts, Commerce and Science College, Yerwada , Pune- 411006.	1. Employment & Entrepreneurship 07/02/2018	1. Ms.Anupama Pawar 2. Rajendra Godbole	Prof. Dr. Raju Gurav	106
13.	Rajmata Jijau Shikshan Prasarak Mandal, Arts, Commerce & Science College, Bhosari .	1. Employment & Entrepreneurship 07/02/2018	1. Dr.Chandrakant Rawal 2. Mrs. Rajashree Gagre	Shri. Sugriv Adal	55
14.	Smt. C. K. Goyal Arts & Commerce College, Dapodi , Pune.	1. Personality Development 8/1/2018	1. Prin. Dr. Shobha Ingawale 2. Dr.Swati Kalbhor	Prof.Amardeep Pramodrao Gurme	50
15.	Preetam Prakash College Arts & Commerce, Indrayani Nagar, Bhosari , Pune-39.	1. National Integration 31/01/2018 2. Pre-Marriage Counselling 29/01/2018 3. Nutrition and Health 30/01/2018	1. Smt.Rajshree Gagre 2. Prof.Sameer Abnave 1. Prof.Shital Waghmare 2. Prof .Prakash Tamhane 1. Dr.Swapnali Dhoka 2. Prof.Nilesh Shitole	Dr.Vijay Nikam Dr.Vijay Nikam Dr.Vijay Nikam	51 48 34

16.	Hujurpaga Mahila Vanijya Mahavidyalaya, Pune – 30.	1. Financial Literacy 23/01/2018	1. Smt.Rita Shetiyaru 2. Smt.Radhika Padhye	Prof.Priyanka Borade	55
		2. Adolescence Education 24/01/2018	1. Dr.Ashwini Joshi 2. Smt.Seema Gore	Prof.Priyanka Borade	78
		3. Career Guidance 22/01/2018	1. Smt.Sheela Dhariya 2. Smt.Manasi Bidkar	Prof.Vikram Sunil Aarne	53
17.	Fergusson College, Pune-411004	1. Youth Education 24/2/2018	1. Shri. Pratap Salunkhe 2. Shri. Mahavir Jondhale	Prof. Rupali Shinde	133
18.	Adarsha Comprehensive College of Education & Research Erandavana , Karve Road, Pune-411004.	1. Reading for Lifelong Learning 24/11/2017	1. Smt. Meena Ramchandran 2. Smt. Seema Shibad	Dr. Lalita Vartak	53
		2. Nutrition and Health Guidance 22/1/2018	1. Shri. Ramling Bangle 2. Smt. Seema Joniyadi	Dr. Lalita Vartak	38
		3. 21 st Century Skills – Technology for Teachers 3/3/2018	1. Smt. Asavari Ambekar 2. Shri. Uday Panchpor	Dr. Lalita Vartak	55
19.	Dr. D. Y. Patil Arts, Commerce and Science College, Akurdi , Pune-411044.	1. Adolescence Education 7/3/2018	1. Prof. Anita Gadekar 2. Prof. Anjali Akiwate	Prof. Khalid Shekh	54

		2. Women Empowerment 8/3/2018	1. Prof. Sarika Mohol 2. Prof. Minal Bhosale	Prof. Khalid Shekh	47
		3. National Integration 6/3/2018	1. Prof. Sachin Pawar 2. Prof. Sachin Kalel	Prof. Khalid Shekh	56
20.	Manghanmal Udharam College of Commerce, Pimpri , Pune-14.	1. Women Empowerment 28/2/2018	1. Anita Belapurkar 2. Dr. Rekha Pathak	Prof. Leena Modi	53

Pune District

(Rural)

Sr. no:	Name of college	Theme & date	Name of Resource Person	Name of the coordinator of college	No .of participants
21.	Anantrao Pawar College, Pirangut , Pune.	1. Democracy of India 04/01/2018	1. Prof.Sachin Sanap 2. Prof.Avinash Humbare	Prof.Dr. Sasane A. N.	75
22.	Waghire College, Saswad , Tal-Purandar, Dist-Pune.	1. Pre-Marriage Counselling 17/1/2018	1. Smt. Smita Joshi 2. Dr. Sasgar Pathak	Prof. Sunil Shinde	115
		2. Women Empowerment 23/11/2017	1. Mrs. Kamlatai Pardeshi 2. Dr. Sushma Chaphalkar	Dr. Kishor Lipare	75
		3. Indian Constitution 31/10/2017	1. Dr. Shamsuddin Tamboli	Dr. Rathod S. B.	75
		4. Programme on Budget. 15/2/2018	1. Dr. Abhay Tilak 2. Dr. Santosh Dastane 3. Prof. Pradeep Kale 4. Prof. Sandeep Lokhande		148
		5. Programme on Reading the Constitution 31/1/2018	1. Prof. Subhash Ware 2. Prof. Rikame Rajkumar 3. Bramhakumari Laxmididi	Prof. Sangeeta Jagtap	118

		6. Agricultural Tourism Workshop 12/3/2018 to 17/3/2018	1. Shri. Pramod Shinde 2. Dr. Ashish Puranik 3. Shri. Balasaheb Solankure 4. Shri. Shashikant Jadhav 5. Shri. Akkolkot 6. Mrs. Sonali Jadhav		300
23.	Hutatma Rajguru Shikshan Prasarak Mandal Rajgurunagar Arts, Commerce and Science College, Dehne , Tal : Khed, Dist: Pune : 412 402	1. Legal Literacy 18/1/2018 2. Indian Constitution 17/1/2018 3. Indian Democracy 19/1/2018	1. Adv. Kiran Shinde 2. Adv. Kiran Kale 1. Prof. Sanjay Gaikwad 2. Shri. Ramdasji Mathe 1. Shri. Balasaheb Gopale 2. Prof. Kishor Bhagwat	Prof. Sandip D. Manzire Prof. Sandip D. Manzire Prof. Sandip D. Manzire	57 60 56
24.	Sinhagad Technical Education Society's Smt. Kashibai Nawale College Of Education and Training (B.Ed) Kusgaon , Lonavala Pune- 410 401	1. Nutritioin and Health Guidance 5/2/2018 2. Career Guidance 5/1/2018 3. Women Empowerment 3/1/2018	1. Prof. Kachare Dilip 2. Prof. Shingade B.A. 1. Prof. Daphal S. S. 2. Prof. Imran Mulla 1. Prof. Shende Kaveri A. 2. Smt. Mishra Geeta N.	Prof. Santosh Jagannath Shinde Prof. Santosh Jagannath Shinde Prof. Santosh Jagannath Shinde	65 62 60

25.	Dilip Valse Patil Arts, Science and Commerce College, Nimgaon Sava , Tal : Junnar Dist : Pune	1. Child Right Protection 17/2/2018	1. Prof. Ghode. S. A. 2. Prof. Gawari V. R.	Prof. Korde S. G.	52
		2. Pre-marriage Counselling 22/2/2018	1. Prof. Kambale P. A. 2. Prof. Jagdale S. V.	Prof. Korde S. G.	52
		3. Career Guidance 23/2/2018	1. Prof. Padwal A. N. 2. Prof. Bhosale V. N.	Prof. Korde S. G.	55
26.	Shri Vasantrao Pharate Patil Arts , Commerce and Science Mahavidyalay Mandavgan Pharata , Tal. Shirur Dist. Pune	1. Health Literacy 30/01/2018	1. Dr. Manjusha Satpute 2. Prof. Dr. Atul Baravkar	Prof. Pawar J. S.	119
		2. Employment & Entrepreneurship 17/01/2018	1. Prof. Dr. Gaikwad V. V.	Prof. Pawar J. S.	108
		3. Youth Education 21/12/2017	1. Prof. Manoj Vabale 2. Prof. Divte R. P.	Prof. Pawar J. S.	126

27.	Indapur Taluka Shikshan Prasarak Mandal's College of Arts, Bhigwan , Tal. Indapur Dist : Pune 413 130	1. Financial Literacy 16/1/2018	1. Prof. Dr. Somnath Patil 2. Prof. Dr. Santosh Lalge	Prof. Padmakar Gadekar	50
		2. Health Literacy 1/2/2018	1. Prof. Dr. Joshi 2. Prof. Dr. Mohite	Prof. Padmakar Gadekar	50
		3. Nutrition and Health 26/2/2018	1. Prof. Rajkumar Deshmukh 2. Prof. Umesh Jagtap	Prof. Padmakar Gadekar	50
28.	Eknath Sitaram Divekar College, Varwand , Tal. Daund, Dist: Pune	1. Pre-Marriage Counselling 21/12/2017	1. Prof. Dr. Abhay Shaligram 2. Prof. Dr. Ganesh Lokhande	Prof. Machale. P. L	73
		2. Women Empowerment 28/12/2017	1. Dr. Sujata Shinde 2. Mrs. Yoginitai Divekar	Prof. Machale. P. L	83
		3. National Integration 30/12/2017	1. Mrs. Manjushree Phadke 2. Dr. Madhvi Vaze	Prof. Machale. P. L	107
29.	Ambegaon Taluka Vidya Vikas Mandal's B.D. Kale College, Ghodegaon , Dist :- Pune.	1. Tribal Community Enlightenment Program 24/12/2017	1. Shri. Suryakant Shankar Jadhav 2. Dr. Purshottam Dattatraya Kale	Prof. Pawar B.M.	59
30.	Shankarrao Bhelke College, Nasrapur Tal-Bhor, Dist-Pune.	1. Counselling 09/01/2018	1. Dr. Prakash Pawar 2. Dr. Deepak Jagtap	Prof. Sandeep Landge	69

31.	Kantilal Khinwasara B.Ed College, Laxman Nagar, Thergaon Pune-411033.	1. Personality Development 27/12/2017	1. Mrs.Supriya Balkawade 2. Mrs.Arhana Kulkarni	Prof.Varsha Lambate	28
32.	Sharadchandrajji Pawar College Jejuri , Tal-Purandar, Dist-Pune, Pin-412308.	1. Senior Citizen 05/02/2018 2. Youth Education 07/02/2018 3. Competitive Examination 10/02/2018	1. Shri.Madhav Joshi 2. Shri.Rajendra Deshpande 1. Shri.Nilesh Jagtap 2. Shri.Satyawan Sahane 1. Shri.Dadaram R. Khomane 2. Smt.Mohini B. Kadam	Dr.Balaji Govindrao Natkare Dr.Balaji Govindrao Natkare Dr.Balaji Govindrao Natkare	42 62 51
33.	Vidya Pratishthan's Supe Arts, Science and Commerce College, Supe , Tal-Baramati, Dist-Pune.	1. Career Guidance 23/12/2017 2. Indian Constitution 27/11/2017	1. Prof.Popatrao Mohite 2. Shri. Ranjeet Shinde 1. Prof.Dr. Shamrao S. Ghadge 2. Prof.Pandharinath N. Salunkhe	Prof.Dattatraya Ganesh Jagtap Prof.Dattatraya Ganesh Jagtap	160 191
34.	Annasaheb Waghire Arts, Science and Commerce College, Otur, Tal-Junnar , Dist-Pune.	1. Diet and Health 22/1/2018 2. Women Empowerment 24/1/2018 3. Youth Education 23/1/2018	1. Dr. Sanjay Vetel 2. Dr. Sunita Vetel 1. Dr. Mangala Dongre 2. Shri. Amol Bibe 1. Prof. S. A. Bhosale 2. Prof. A. V. Suryawanshi	Dr. Santosh Walke Dr. Santosh Walke Dr. Santosh Walke	70 50 50

35.	Amruteshwar Arts, Commerce and Science College, Vinzar Tal- Velhe, Dist-Pune.	1. Competitive Examination 12/1/2018	1. Shri. Pradeep Ubale 2. Prof. Ramdas Mirkar	Prof. Muluk S. S.	52
		2. Nutrition and Health 11/1/2018	1. Dr. R. P. Nandedkar 2. Prof. Prakash Chikate	Prof. Muluk S. S.	52
		3. Career Guidance 10/1/2018	1. Shri. Akshay Kshirsagar 2. Prof. Deepak Jambhale	Prof. Muluk S. S.	50
36.	Smt. Ratnaprabhadevi Patil Mahila Mahavidyalay Bavada , Tal-Indapur, Dist-Pune.	1. Women Empowerment 03/01/2018	1. Prof. Mrs. Patil D. D. 2. Prof. Mrs. Ghagre N. M.	Prof. Sanjay Gangaram More	98
		2. Family Squabbles and Prevention 15/12/2018	1. Prof. Dr. Sanjay Khilare 2. Prof. Rajendra Valvi	Prof. Sanjay Gangaram More	98

Ahmednagar District

Sr. no:	Name of college	Theme & date	Name of Resource Person	Name of the coordinator in college	No .of participants
37.	Sangamner Nagarpalika Arts, D.J Malpani Commerce., and B.N..Sarda Science College, Sangamner Dist : Ahmednagar 422 605	1. Youth Education 02/01/2018	1. Dr.Shrikant Phulsundar 2. Prof.Baba Kharat	Dr. K. D. Kharat	89
		2. National Integration 12/12/2017	1. Dr.Rahul Gonge 2. Dr. T. B. Rajdev	Dr. K. D. Jadhav	136
		3. Health Literacy Programme 13/12/2017	1. Dr. Bhavana Gangurde 2. Dr. Omkar Kortikar	Dr. K. D. Jadhav	79
38.	Arts, Science and Commerce College, Rahata, Dist : Ahmednagar- 423 107	1. Career Guidance 30/12/2017	1. Prof. S. T. Nikam 2. Dr. J. R. Dighe	Dr. S. B. Kadam	52
39.	Abasaheb Kakade College Bodhegaon , Tal-Shevgaon, Dist – Ahmednagar 414 503	1. Uniform Civil Code 26/2/2018	1. Dr. Shankarrao Chavan 2. Mr. Shivnath Vetal	Prof.Dilip Thombe	60
		2. Indian Constitution 25/1/2018	1. Prof. Sudhir Khilare 2. Prof. Bhagwan Baraskar	Prof.Dilip Thombe	71
		3. Nutrition and Health Guidance 24/1/2018	1. Dr. Arun Bhise 2. Dr. Arvind Ghule	Prof.Dilip Thombe	70

40.	Dada Patil Mahavidyalay Karjat , Dist. Ahmednagar 4414 402	1. Legal Literacy 17/2/2018	1. Adv. Shivajirao Gunjal 2. Adv. Balasaheb Bagal	Prof. Yadav B. G.	85
		2. Women Empowerment 16/2/2018	1. Dr. Supriya Kamble 2. Smt. Amita Kohli	Prof. Yadav. B. G.	90
		3. Employment and Entrepreneurship 16/2/2018	1. Prof. Richa Tandalwadkar 2. Prof. Radhika Mule	Prof. Yadav. B. G.	97
41.	Shri. Harihareshwar Arts and Science College, Koradgaon , Tal. Pathardi. Dist: Ahmednagar 414 102	1. Youth Education 27/12/2017	1. Shri. Ram udage 2. Prof. Santram Sabale	Prof. Dagadkhair R. E.	61
		2. National Integration 11/1/2018	1. Prof. Dr. Ajay Palve 2. Prof. Somnath Bade	Prof. Dagadkhair R. E.	47
		3. Employment & Entrepreneurship 30/1/2018	1. Shri. Sarang Shetwal 2. Prof. Laxman Ravtale	Prof. Dagadkhair R. E.	50
42.	Rayat Shikshan Sanstha's R.B.Narayanrao Borawake College Shrirampur -413709, Dist - Ahmednagar.	1. Counselling 24/01/2018	1. Dr. Sunil Unde 2. Dr. Yogesh Gadekar	Dr.Ganesh Vishnu Lokhande	77
		2. Women Empowerment 23/01/2018	1. Jyotsana Prabhakar Kadam 2. Prof. Anil Kisan Karvar	Dr.Ganesh Vishnu Lokhande	67
		3. Nutrition & Health 25/01/2018	1. Dr. Sanket Mundada 2. Dr. Archana Somani	Dr.Ganesh Vishnu Lokhande	77

Nashik District

Sr. no:	Name of college	Theme & date	Name of Resource Person	Name of the coordinator in college	No .of participants
43.	Kalwan Education Society's Arts, Commerce and Science College, Kalwan, (Manur), Tal- Kalwan Dist-Nasik- 423 501	1. Family Discord and Restrictions 06/12/2017	1. Shri.Sujay Ghatge 2. Shri. B. B. Patil	Prof. Dr. A. B.Pawar	52
44.	M.G.V.M's Arts, Sci & Commerce College, Surgana Dist.Nashik-422 211	1. Democracy of India 27/01/2018	1. Prof. P. K. Dunbale 2. Prof. B. S. Mahale	Prof. S. M. Bhoye	69
		2. Domestic Violence & Restrictions 31/01/2018	1. Shri. Dinesh M. Gavit 2. Smt. Mangla S Gaiwan	Prof. S. M. Bhoye	64
		3. Health Literacy 25/01/2018	1. Dr. R. K. Thavil 2. Dr. S. S. Bagul	Prof. S. M. Bhoye	83
45.	Arts & Commerce College, Umbarthan Tal-Surgana Dist. Nashik.	1. Adolescence Education 28/12/2017	1. Dr. Sonal Kandalkar 2. Dr. Devre Sir	Prof.Smt. K. J. Thavil	53
		2. Uniform Civil Code 18/01/2018	1. Dr. R. B. Toche 2. Dr. Ashok Sonawane	Prof.Smt. K. J. Thavil	126

		3. Career Guidance 10/01/2018	1. Smt.Sonali Bhoys 2. Smt.Geeta Bhoys	Prof.Smt. K. J. Thavil	53
46.	M.V.P.S. Arts & Commerce College, Taharabad , Tal: Baglan,Dist.Nashik	1. Youth Education 24/1/2018 2. Employment and Entrepreneurship 30/1/2018 3. Women Empowerment 29/1/2018	1. Prof. B. J. Shevale 2. Prof. K. S. Patil 1. Shri. Lalit Dilip Khairnar 2. Prof. Vikas Khair 1. Shri . M. S. Bhamre 2. Shri . S. S. Bhamre	Prof. D. D. Bachhav Prof. D. D. Bachhav Shri. K. V. Jadhav	60 60 60
47.	Karamveer Ramraoji Aher Arts,Sci., & Commerce College, Deola , Dist: Nashik	1. Legal Literacy 23/11/2017 2. Financial Literacy 25/11/2017 3. Health Literacy 24/11/2017	1. Adv. Ravindra Patil 2. Prof.Milind Chindhade 1. Prof. Dr. Jayawant Bhadane 2. Shri. Mirza Galib 1. Dr. Kshitij Patil 2. Prof. Eknath Pagar	Prof. V. D. Kakvipure Prof. V. D. Kakvipure Prof. V. D. Kakvipure	81 69 110
48.	K.K.Wagh Arts,Commerce, Science & Computer Science College, Bhausahebna- gar , Tal:Niphad Dist: Nashik-411 301	1. Career Guidance 25/01/2018 2. Child Rights Protection 24/01/2018 3. Counselling 23/1/2018	1. Prof. Shelke R. P 2. Prof. Soni S. A 1. Prof.Vrushali Gagre Patil 2. Prof.Waghmare H. T 1. Dr. Uttamrao Derle 2. Dr.Sandip Mali	Prof. Panpatil J. U Prof. Panpatil J. U Prof. Panpatil J. U	50 62 52

49.	K.K.Wagh Arts,Commerce, Science & Computer Science College, Chandori , Tal:Niphad Dist: Nashik-411 301	1. Counselling 25/01/2018	1. Dr.Kamal Aher 2. Dr.Santosh S. Wagh	Prof.Wani Swati Arjun	51
		2. Competitive Examination Guidance 27/1/2018	1. Shri. Ambadas More 2. Shri. Dipak Patil	Prof.Wani Swati Arjun	58
50.	Dadasaheb Bidkar Arts& Commerce College Peth. Tal. Peth , Dist.Nashik-422 208	1. Employment & Entrepreneurship 22/01/2018	1. Shri.Sahane Saheb 2. Dr. Anil Choudhary	Prof. S. L. Shinde	50
		2. Women Empowerment 23/01/2018	1. Shri. Soham Shahane 2. Dr. Ashok Sonawane	Prof. S. L. Shinde	50
		3. Counselling 19/01/2018	1. Shri. Harish Bhamre 2. Dr. V. T. Mathad	Prof. S. L. Shinde	54
51.	Sandip Arts College Sandip Nagar, Kandhane Road, Zodge Tal. Malegaon. Nashik.	1. Human Right 16/12/2017	1. Shri.Tukaram Jadhav 2. Shri.Yogesh Desai	N.P. Ahire	58
		2. Indian Constitution 13/12/2017	1. Dr.Sandesh Shevgaonkar 2. Prof.Sapna Wagh	N.P. Ahire	82
		3. Pre-Marriage Counselling 05/01/2018	1. Dr.Sajeda Shaikh 2. Prof. Preeti Vahane	N.P. Ahire	60

52.	Maratha Vidya Prasarak Samaj's Arts, Commerce & Science College, Trimbakeshwar Dist-Nashik	1. National Integration 2/2/2018	1. Prof. R. D. Zhankar 2. Prof. Manoj Magar	Dr. Ajit G. Nagarkar	53
		2. Nutrition and Health Guidance 5/2/2018	1. Dr. B. D. Londhe 2. Prof. Dr. Vedshri V. Thigale	Dr. Ajit G. Nagarkar	55
		3. Pre-Marriage Counselling 6/2/2018	1. Prof. Prashant Kendale 2. Prof. Kavita Pawar	Dr. Ajit G. Nagarkar	61
53.	Vasantao Naik Shikshan Sanstheche Arts and Commerce College, Dindori , Dist-Nashik.	1. Pre-Marriage Counselling 27/12/2017	1. Mrs. Sadhana Bachhav 2. Smt. Kavita Nikam	Prof. Vaishali Gangurde	56
		2. Employment and Entrepreneurship 28/12/2017	1. Shri. Sagar Dharmadhikari 2. Shri. Abhijeet Jhopulkar	Prof. Vaishali Gangurde	53
		3. Tribal Development 9/1/2018	1. Shri. Prakash Pagar 2. Shri. Rajendra Mahale	Prof. Vaishali Gangurde	75
54.	Kr. V.N. Naik Shikshan Prasarak Sanstha's, Arts, Commerce & Science College, Canada Corner , Nashik.	1. Pre-Marriage Counselling 07/12/2017	1. Adv. Hematai Patwardhan 2. Adv. Anjali Patil	Prof. Indase V. D.	68
		2. Employment & Entrepreneurship 9/12/2017	1. Smt. Archana Gharte 2. Shri. Sampat Chate	Prof. Indase V. D.	76

REPORTS BY THE FACULTY

अहवाल वर्षात विभागातर्फे पुढील कार्यक्रम/उपक्रमांचे आयोजन करण्यात आले.

१. 'सामाजिक एकात्मतेचे विविध पैलू' राष्ट्रीय चर्चासत्र

आजीवन अध्ययन व विस्तार विभाग आणि मुस्लिम सत्यशोधक मंडळ यांच्या संयुक्त विद्यमाने पुणे येथील एस. एम. जोशी सोशॅलिस्ट फाऊंडेशन पुणे येथे दि. १३/८/२०१७ रोजी 'सामाजिक एकात्मतेचे विविध पैलू' या विषयावर राष्ट्रीय चर्चासत्र संपन्न झाले. विद्यापीठ गीताने या राष्ट्रीय चर्चासत्राची सुरुवात झाली. सुरुवातीला मुस्लिम सत्यशोधक मंडळाचे अध्यक्ष डॉ. शमसुद्दीन तांबोळी यांनी सर्वांचे स्वागत केले व चर्चासत्राविषयी प्रास्ताविक केले. या चर्चासत्राचे उद्घाटन सुप्रसिद्ध अभिनेता व विचारवंत आणि मराठीतील ख्यातनाम दिग्दर्शक मा. अमोल पालेकर यांनी केले. लेखक चित्रकार व विचारवंत मा. संजय पवार यांनी बीजभाषण केले. या उद्घाटन सत्राचे आभार डॉ. बेनझीर तांबोळी यांनी मानले. पुढील सत्रात पुणे येथील सरहद या संस्थेचे संस्थापक श्री. संजय नहार यांनी काश्मीर समस्या व कायदा या विषयावर आपले मत मांडले. राष्ट्रीय सेवादलाचे राष्ट्रीय अध्यक्ष मा. सुरेश खैरनार यांनी भारताचे शेजारील राष्ट्र व एकात्मता या विषयावर उपस्थितांना मार्गदर्शन केले. ज्येष्ठ लेखक आणि माजी सनदी अधिकारी व विविध सामाजिक चळवळींशी सतत संपर्क असलेले मा. लक्ष्मीकांत देशमुख यांनी या कृतिसत्राचा समारोप केला. या सत्राचे आभार तमन्ना इनामदार यांनी मानले. धार्मिक सुसंवाद आणि सामाजिक सलोखा या विषयावर झालेल्या परीसंवादात सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठाच्या बहिःशाल शिक्षण मंडळाचे माजी संचालक व प्रभावी वक्ते प्रा. तेज निवळीकर, मानवी हक्क व स्त्रीवादी कार्यकर्ते अॅड. दिलशाद मुजावर, पुणे धर्मग्रंथाचे बिशप डॉ. थॉमस डाबरे यांनी सहभाग घेतला. राष्ट्रीय एकात्मता समितीचे अध्यक्षीय डॉ. बाबा आढाव यांनी अध्यक्ष समारोप केला. मुस्लिम सत्यशोधक मंडळाचे कार्यवाह प्रा. जमीर शेख यांनी उपस्थितांचे आभार मांडले.

समाजात पसरत असलेल्या विषमतेच्या पार्श्वभूमीवर या चर्चासत्रातून विविध सामाजित कार्यकर्ते, सोशल मिडीया आणि शैक्षणिक क्षेत्रातील विविध नामवंत यांच्याशी झालेल्या चर्चेतून सामाजिक एकात्मतेच्या विविध पैलूंवर प्रकाश पडला. डॉ. सतीश शिरसाठ यांनी याचा समन्वय केला.

२. विस्तार आणि सामाजिक बांधिलकी — चर्चासत्र

आजीवन अध्ययन व विस्तार विभागातर्फे दि. ११/८/२०१७ रोजी विस्तार आणि सामाजिक बांधिलकी या विषयावर चर्चासत्राचे आयोजन करण्यात आले. ज्ञानविस्ताराच्या विस्तारलेल्या कक्षेतून उच्च शिक्षणातील विविध घटकांना सामाजिक बांधिलकीचे योगदान करता येईल अशी अपेक्षा या चर्चासत्रामागे

होती. आजीवन अध्ययन व विस्तार विभागाचे विभागप्रमुा डॉ. धनंजय लोखंडे यांनी उपस्थितांचे स्वागत करून विभागाची भूमिका स्पष्ट केली. चर्चासत्र समन्वयक डॉ. सतीश शिरसाठ यांनी चर्चासत्राची भूमिका स्पष्ट करताना उच्च शिक्षणातील विद्यार्थी व अध्यापकांच्या महत्वपूर्ण भूमिकेची प्रशंसा करून विद्यापीठ अनुदान आयोगाच्या विस्तार भूमिकेची सूरूवात यु.जी. सी. च्या पूर्वीचे सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठाने आपल्या स्थापनेच्या वेळीच केली होती हे स्पष्ट केले. या चर्चासत्राचे उदघाटन विद्यापीठाचे कुलगुरू डॉ. नितीन करमाळकर यांनी केले. त्यावेळी त्यांनी विद्यापीठाच्या सामाजिक बांधिलकीच्या भूमिकेचा पुर्नविचार करून नॅकच्या यशात सामाजिक बांधिलकीच्या भूमिकेची महत्वपूर्ण भूमिका स्पष्ट केली. या चर्चासत्र व नियोजन बैठकीत अझम शिक्षण शास्त्र व महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ. भूषण पाटील यांनी बिजभाषण केले यावेळी त्यांनी शिक्षणाच्या विविध प्रकारांची माहिती देऊन समाज विकासात त्यांचे योगदान स्पष्ट केले. या चर्चासत्र व नियोजन बैठकीत आजीवन अध्ययन व विस्तार विभागातर्फे आयोजित करावयाच्या विविध ज्ञानविस्तार उपक्रमांविषयी नियोजन करण्यात आले, या चर्चासत्राचे सूत्रसंचालन अध्ययन व विस्तार विभागातील पीएच. डी. चे विद्यार्थी श्री. सुनिल दाभाडे यांनी सुत्रसंचालन केले. राष्ट्रगीताने या चर्चासत्राची व नियोजन बैठकीची सांगता झाली. डॉ. सतीश शिरसाठ यांनी याचा समन्वय केला.

३. विद्यापीठातील आजीवन अध्ययन व विस्तार विभाग, शिक्षण व विस्तार विभाग, विद्यार्थी विकास मंडळ आणि एम.के.सी.एल. यांच्या समन्वयातून नागरिक ग्रामीण आणि आदिवासी वस्त्यांतून लोक जिवनाच्या वास्तव अभ्यासातून त्यांना विविध प्रकारचे कौशल्य द्यावीत, आधुनिक विज्ञान तंत्रज्ञानातून त्यांच्या जिवनात परिवर्तन घडले जावे तसेच विविध सामाजिक अनिष्टप्रथा व अंधश्रध्दातून त्यांची मुक्तता व्हावी यासाठी सीलेज (City in Village) उपक्रमाची निर्मिती झाली. या उपक्रमातील प्राथमिक चर्चेसाठी दि. ०९/१/२०१८ रोजी सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठात कृतिसत्राचे आयोजन करण्यात आले. मा. कुलगुरू, डॉ.राम ताकवले, डॉ. एम. जी. ताकवले आदींनी या कृतिसत्रात मार्गदर्शन केले. विद्यापीठ कार्यक्षेत्रातील ५२ महाविद्यालयीन प्राचार्य, प्राध्यापक, एम.के.सी.एल प्रतिनिधी यांनी या कृतिसत्रात सहभाग घेतला. डॉ. सतीश शिरसाठ यांनी याचा समन्वय केला.

४. उच्च शिक्षणातील महाविद्यालये व विद्यार्थी आणि अध्यापक तसेच महाविद्यालयीन क्षेत्रातील विविध उपेक्षित घटक यांच्या व्यक्तिमत्व विकासासाठी सीलेज उपक्रमांतर्गत कृतिसत्राचे आयोजन सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठात दि. १४/२/२०१८ रोजी करण्यात आली. या चर्चासत्रात प्रामुख्याने सीलेजअंतर्गत विविध उपक्रमांची चर्चा करण्यात आली. आजीवन अध्ययन व विस्तार विभागाचे संचालक व विभागप्रमुख डॉ. धनंजय लोखंडे यांनी उपस्थितांचे स्वागत केले. संज्ञापन अभ्यास विभागाच्या प्रमुख डॉ. माधवी रेड्डी व ज्येष्ठ शिक्षण तज्ञ डॉ. राम ताकवले यांनी प्रमुख अतिथी या भूमिकेतून उपस्थितांना

मार्गदर्शन केले. आजीवन अध्ययन व विस्तार विभाग शिक्षण व विस्तार विभाग, विद्यार्थी विकास मंडळ या विभागाच्या कार्याचे सादरीकरण करण्यात आले. आजीवन विभागातील विद्यार्थीनी शलाका क्षत्रीय यांनी आभार मांडले. डॉ. सतीश शिरसाठ यांनी याचा समन्वय केला.

५. आजीवन अध्ययन व विस्तार विभागातर्फे आजीवन अध्ययनासंबंधी शैक्षणिक अभ्यासक्रम निर्मितीसाठी राष्ट्रीय पातळीवरील ब्रेनस्टॉर्मिंग कृतिसत्राचे आयोजन दि. ०६/०३/२०१८ रोजी करण्यात आले. एस.एन.डी.टी. महिला महाविद्यालयाचे माजी कुलसचिव आणि नाशिक येथील व्ही. एन. नाईक कला व विज्ञान महाविद्यालयाचे प्राचार्य शांताराम बडगुजर हे प्रमुख पाहुणे होते, सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठाचे प्रभारी कुलसचिव डॉ. अरविंद शाळीग्राम हे या कार्यशाळेचे अध्यक्ष होते, मुंबई येथील एस.एन.डी.टी. महिल विद्यापीठातील सहयोगी प्राध्यापक व सीनेट सदस्य डॉ. आशा पाटील यांनी प्रमुख पाहुणे म्हणून उपस्थितांना मार्गदर्शन केले यावेळी डॉ. अरविंद शाळीग्राम यांच्या हस्ते **Life Skills & Community Development Through Lifelong Learning** या डॉ. पी. विस्वनाथा गुप्ता संपादित पुस्तकाचे प्रकाशन करण्यात आले. दिवसभर चालेल्या राष्ट्रीय पातळीवरील कृतिसत्रात गट चर्चा व महत्वपूर्ण विषयांसंबंधीत विविध महत्वपूर्ण विषयांवर चर्चासत्राचे आयोजन करण्यात आले. डॉ. पी. विस्वनाथा गुप्ता यांनी याचा समन्वय केला.

६. आजीवन अध्ययन व विस्तार विभागातर्फे विभागाचे पहिले संचालक व विभागप्रमुख आणि ख्यातनाम साहित्यिक व समीक्षक डॉ. भालचंद्र फडके यांच्या स्मृतिनिमित्त त्यांच्या जन्मदिनी (१३ मे) विविध उपक्रमांचे आयोजन केले जाते. दि. १३/५/२०१७ रोजी डॉ. भालचंद्र फडके यांच्या व्यक्तिमत्त्वाचे विविध पैलू या विषयावर एका चर्चासत्राचे आयोजन केले गेले. विद्यापीठ गीताने या चर्चासत्राची सुरुवात झाली. चर्चासत्र समन्वयक डॉ. सतीश शिरसाठ यांनी डॉ. भालचंद्र फडके यांच्या विषयीच्या आठवणींना उजाळा देऊन विभागाच्या आणि विद्यापीठाच्या विकासात त्यांच्या योगदानाची चर्चा केली. विभागप्रमुख डॉ. धनंजय लोखंडे यांनी विभागातर्फे चालविल्या जाणाऱ्या विविध उपक्रमांची माहिती दिली. मुस्लीम सत्यशोधक समाजाचे अध्यक्ष आणि आजीवन अध्ययन विभागाचे स्नेही डॉ. शमसद्दीन तांबोळी यांनी या चर्चासत्राचे बीजभाषण सादर केले. आजीवन अध्ययन व विस्तार विभागाच्या जडणघडणीत मोलाचा वाटा असलेले या विभागाचे माजी संचालक आणि विद्यापीठाच्या बहिःशाल शिक्षण मंडळाचे माजी संचालक प्रा. तेज निवळीकर यांनी अध्यक्षीय भाषण सादर केले. विभागातील सहायक प्राध्यापक डॉ. पी. विस्वनाथा गुप्ता यांनी सर्वांचे आभार मांडले. राष्ट्रगीताने या चर्चासत्राची सांगता झाली. आजीवन विभागाचे विद्यार्थी श्री. विक्रम गवळी यांनी आभार मांडले. डॉ. सतीश शिरसाठ यांनी याचा समन्वय केला.

संगमनेर महाविद्यालयात आरोग्य साक्षरता कार्यशाळा

लोकमत न्यूज नेटवर्क

संगमनेर : सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठ, आजीवन अध्ययन व ज्ञानविस्तार विभाग आणि संगमनेर महाविद्यालय यांच्या संयुक्त विद्यमाने आयोजित आरोग्य साक्षरता

आवश्यक आहे. योग्य पोषण योग्य वेळी, योग्य पध्दतीने होणे गरजेचे आहे, असे प्रतिपादन वैद्य ऑंकार कोटीकर यांनी केले.

डॉ. गांगुर्डे यांनी आयुर्वेद व आहार यांचा संबंध सांगितला. त्याचबरोबर महाविद्यालयीन विद्यार्थ्यांना शैक्षणिक व आरोग्यविषयक समस्यांची माहिती

लोकसत्ता [पुणे]

WWW.LOKSATTA.COM

गुरुवार, १५ मार्च २०१८

३

कृषी पर्यटनात अर्थप्राप्तीबरोबरच शेतकऱ्यांना प्रतिष्ठा

'मार्ट'चे अध्यक्ष बाळासाहेब बराटे यांचे मत

प्रतिनिधी, पुणे : विस्तार करण्याच्या उद्देशाने सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठाच्या विद्यार्थ्यांनी कृषी पर्यटन कार्याला वेळोवेळी प्रोत्साहन देणे गरजेचे आहे. यावेळी बाळासाहेब बराटे यांनी याबाबतचे मत व्यक्त केले. यावेळी त्यांनी कृषी पर्यटनाचे महत्त्व सांगितले. यावेळी त्यांनी कृषी पर्यटनाचे महत्त्व सांगितले. यावेळी त्यांनी कृषी पर्यटनाचे महत्त्व सांगितले.

शोभा इंगवले : दापोडी येथे कृतिसत्राचे उद्घाटन

इंटरनेटमुळे कुटुंबातील संवाद हरवतोय

लोकमत न्यूज नेटवर्क

पिंपळे गुरव : एक चांगला वक्ता होण्यासाठी चांगला श्रोता होणे गरजेचे आहे. त्यामुळे नियमित वाचन व श्रवणामुळे प्रयत्न, विनम्रता आणि निर्णय क्षमता विकसित होत जाते. परंतु इंटरनेटच्या अती वापरामुळे कुटुंब, समाजाबरोबर दोन मित्रांमधील संवाद हरवत चालला आहे. त्यामुळे चांगल्या समाज व्यवस्थेकरिता संस्कारक्षम विद्यार्थी घडणे महत्वाचे आहे, असे मत शाहू महाविद्यालयाच्या प्राचार्या डॉ. शोभा इंगवले यांनी दापोडी येथे केले.

सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठांतर्गत अजीवन अध्ययन व

ज्येष्ठ प्राध्यापिका डॉ. काळभोर म्हणाल्या, "सभोवतालची भौगोलिक व राजकीय परिस्थिती माणसाच्या व्यक्तिमत्त्वावर परिणाम करीत असताना नियमित योग साधना केल्यास निरामय आयुष्य जगता येते. योग साधनेने

माणसाचे शरीर, मन आणि बुद्धी यांचा विकास होण्यास मदत होते. त्यामुळे उभे, बसून व झोपून या तीनही प्रकारच्या योगासनांमुळे शारीरिक तंदुरुस्तीबरोबर मानसिक दुर्लबताही कमी होते."

विस्तार विभाग आणि दापोडीतील श्रीमती चंद्रकला किशोरीलाल गोयल कला व वाणिज्य महाविद्यालय

दापोडी यांच्या संयुक्त विद्यमाने आयोजित केलेल्या अर्ध दिवसीय कृतिसत्राच्या

उद्घाटन प्रसंगी 'ज्ञानविस्तार' या कार्यक्रमांतर्गत व्यक्तिमत्त्व विकास या विषयावर बोलताना त्यांनी आपले विचार मांडले. या वेळी व्यासपीठावर महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ. विकास पवार, डॉ. स्वाती काळभोर, प्राध्यापक व्ही. एल. देशमुख, डॉ. सोमनाथ दडस, सिद्धार्थ कांबळे, ज्योती लेकुळे उपस्थित होते.

प्राचार्या इंगवले म्हणाल्या, "स्वतःवरचा विश्वास आणि सकारात्मक दृष्टिकोन सांभाळल्यास मनुष्याच्या अंगी निर्भयता जागरूक होते. अशा निर्भय व्यक्तीची देहबोली सुधारत जाताना लोकांशी संपर्क वाढतो. त्यातून ती व्यक्ती एक चांगल्या श्रोत्याच्या भूमिकेत येत असते."

Memorable Events

Memorable Events

Memorable Events

Memorable Events

Department of Lifelong Learning & Extension

Savitribai Phule Pune University

(formerly University of Pune)

Ganeshkhind, Pune - 411007.

Phone : 020 - 25601277, 25692651, 25690650

E-mail : hodadult@unipune.ac.in